

Batı Düşüncesinde İslâm ve Hz. Muhammed (s.a.s.) İmajı (Genel Bir Okuma)

Dr. Şenol KORKUT*

Özet

Bu çalışma Batı düşüncesinde İslâm ve Hz. Muhammed imajını araştırmakta ve genel bir okumaya tabi tutmaktadır. Batı düşüncesinde İslâm ile ilgili olarak yazılan ilk eserlerden itibaren İslâm ve Hz. Muhammed hakkında İslâm kaynakları ile uzlaşmayan bir imaj oluşturulmuştur. Bu imaj teoloji, edebiyat, folklorik yapıtlar ve oryantalist araştırmalara nüfuz eden en önemli unsurdur. Bu imaja göre, İslâm Allah'ın ilâhî müdahalesi sonrası ortaya çıkmış olmaktan ziyade, Hz. Muhammed tarafından oluşturulmuş bir din olarak tasvir edilmiştir. Dolayısıyla Hz. Muhammed sahte bir peygamber olarak algılanmıştır. Bu imajın bir sonucu olarak Kur'an ve Hz. Muhammed Batı düşünce tarihi boyunca biz dizi tahkir, aşağılama ve saldırıya maruz kalmıştır. Bu makale tasvir edilen imaj ve bunun akabinde geliştirilen tahkirleri genel bir okumaya tabi tutmaktadır. Ayrıca, Batı düşünce tarihinde anılan geleneğin dışında kalarak İslâm ve Hz. Muhammed hakkında olumlu görüşlere sahip olan düşünür, filozof, şâir ve entelektüellere de değinilmiştir. Makalenin son kısmında Batıda İslâm eleştirilerinin Hz. Muhammed üzerinden yapılmasının sebepleri sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Hz. Muhammed, imaj, Batı düşüncesi, tahkir, aşağılama

Abstract

This study examines the image of Muhammad and Islam in the western thought and looks at this issue in general. The image about Islam and Muhammad was formed inconsistently with Islamic sources since the first books written about Islam and the life of Muhammad in the west. The image penetrated as essential element in theology, literature, folkloristic works, and oriental studies. According to this image, Islam has been depicted as a religion which was established by Muhammad rather than as a religion initiated by divine intervention of Allah. Therefore, Muhammad was perceived as a false prophet. As a result, The Quran and Muhammad have been subject to a range of insult, defamation and attack. This article looks generally at the depicted image and the insults initiated by the westerners. However, this study makes also mention of thinkers, philosophers, poets, and intellectuals who have positive ideas about Islam and Mohammad. In the last part of the article, the reasons of critiques leveled via Muhammad against Islam in the western tradition.

Key Words: Islam, Muhammad, Image, Western Thought, Islam, Insult, Defamation

Bu makale Kur'an ve Hz. Muhammed başta olmak üzere müslümanların manevî değerlerine yönelik olarak Batı dünyasında son otuz yıldır devam edegelen tahkir ve saldırıların tarihsel arkaplanı, kökenleri ve sebeplerini temel noktalarıyla ele almayı amaçlamaktadır. İslâm'ın kutsal değerlerini hedef alan son tahkir örnekleri aslında Batı düşünce tarihinde bir dönem yüzeysel bir sekteye uğramış

* Diyanet İşleri Başkanlığı, Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Memuru.

köklü bir geleneğin devam eden halkalarını oluşturmaktadır. İslâm ve Batı dünyası arasında son dönemde hararetli gerilimlerin ortaya çıkmasına sebep olan bu tahkir edici tavır ve davranışların sona ermesi niyetiyle kalıcı bir yaklaşım sergilemek, çözüm önerileri sunmak ve bu amaçla ortak bir noktada buluşmak için manzaranın genelini göz önünde bulundurmak, bu olayları son dönemin şartlarının ürettiği olgular olarak algılamak kadar önemli sayılabilecektir.

Semavî dinlerin birbirleriyle olan ilişkisi, semavî olmayan herhangi bir dinle ilişkisinden çok daha karmaşık ve çok boyutlu bir konudur. Bunun en temel sebebi ortaya çıkışları açısından aynı ortak bir geleneğe dayanmaları, fakat teolojik ve terminolojik olarak kendilerini çok farklı vasıflandırmalarıdır. Bugün Hıristiyanlığın Budizm'le ilişkisi ve kıyaslanması, İslâm'la ilişkisi ve kıyaslanmasından çok farklı bir konudur. Çünkü tarihsel olarak Budizm Hıristiyanlık mirasının üstüne yeni bir şey olarak gelmemiştir ve bu mirasla bir bağı da yoktur. Oysa İslâm, hem Yahudilik hem de Hıristiyanlığın, ortaya çıktığı dönem itibarıyla ilk halinden bozulmuş olduğunu ve bu bozulma akabinde de kendisinin geldiğini iddia etmektedir ki, bu durum, söz konusu dinlerle İslâm'ın ilişkisi bakımından birçok tarihsel ve teolojik sorunun temel sebebi olmaktadır. Bugün en basit şekliyle ifade etmek gerekirse İslâm ile Yahudilik ve Hıristiyanlık arasındaki sorunlarda da söz konusu ilâhî gerçekliğin en büyük sebep olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. İslâm'ın mezkur iddialarla ortaya çıkması, henüz ilk yıllarda Yahudilik ve Hıristiyanlık tarafından eleştirilmesine, reddedilmesine ve Hz. Muhammed'in, kendisine yeni bir din indirildiğini iddia eden sahte peygamber olarak vasıflandırılmasına sebep olmuş ve bu durum günümüze kadar devam etmiştir. Fakat tarihsel sürece göz attığımızda İslâm düşüncesi kendi iç dinamiklerinde, farklı disiplinlerinde, teorik ve pratik siyaset felsefesinde Ehl-i Kitâb'a hoşgörü ile bakmış, onları kendi tanımladıkları gibi kabullenmiş ve hayatın her alanında hukuki olarak statülerini bugün evrensel hukuk ve değerlerle çelişme-

¹ Çalışmanın genel bir okumayı ilke edinmesi sebebiyle, makale boyunca, alıntılar, aktarmalar ve referanslar dışında bırakılmak üzere İslâm kelimesi öncelikle "Allah tarafından Hz. Muhammed'e indirilen son din" anlamında, ikincil olarak ise başlangıcından günümüze kadar Kur'an, sünnet ve diğer ana kaynaklara dayanılarak oluşturulan, İslâm medeniyeti ve müslüman kültürünü de kapsayacak şekilde, "İslâmî yaşam biçimi" anlamında kullanılacaktır. Literatürde geniş bir şekilde son asırlarda yer almasına karşın, "Batı" kelimesi ile de, sözcüğün dinî boyutu öne çıkarılıp coğrafi referansı paranteze alınarak Bizans, Ortaçağ, Aydınlanma ve Modern dönemini de kapsayacak şekilde "İbrani-Hıristiyan Medeniyet" kastedilecektir. Bu kavrama Bizans'ı da dahil etmemizin sebebi konuya ilişkin Bizans döneminde üretilen eserlerin daha sonraki dönemlerdeki eserler ve algı biçiminden farklılık göstermemesi, hatta bizzat onlara öncülük etmesi sebebiyledir. Fakat makalenin boyutlarını genişleteceği çekincesi ile, okurun da anlayışla karşılayacağı üzere konuyla ilgili olarak yahudi düşüncesine bir başlık açılmayacaktır. Karşılıklı bir şekilde kullanılmaları söz konusu olduğunda "İslâm" ve "Batı" kelimelerinin anlam alanlarıyla ilgili daha ayrıntılı bir değerlendirme için bk. İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*, İstanbul 2007, ss. 23-36.

yecek tarzda düzenlemiştir. Hattâ İslâm düşüncesinin bir toplum modeli olarak önerdiği 'ümme't kavramı sadece müslüman halktan oluşan homojen bir tasarım değil, gerçekliğine asırlardır şahit olduğumuz Ehl-i Kitâb'ı da kapsayan çoğulcu bir oluşumdur. Bu nedenle Hz. Peygamber'den modern dönemlere değin İslâm ülkelerinde yaşayan yahudi ve hıristiyanlar dinlerinin gereği olan ayin-tören ve ibadetlerini yapabilmüşler, dinî bayram ve günlerini kutlayabilmüşler, düşünce ve fikir özgürlüğüne sahip olmuşlar, sanat ve zanaatlarını icra edebilmüşler, müstakil mahallelerin sakini olarak şehirlerin sosyal dokusunda aslî bir unsur olarak yerlerini almışlar ve siyasal ve bürokratik alanda temsil hakkına sahip olmuşlardır.² Hattâ bazı Ehl-i Sünnet alimlerine yönelik Mihne uygulamasını gerçekleştiren Halife Memûn'un 824 yılında bizzat kendi sarayında bazı İslâm âlimleri ile İslâm'a yönelik bir polemikçi olarak Theodoros Ebû Kurra'nın (ö. 820-825) tartışmasına zemin hazırlaması düşünce özgürlüğü açısından nadiren yaşanan bir olaydır. İslâm toplumunda hıristiyanlara yönelik din ve fikir özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar ise akademisyenler tarafından tarihsel vesikalar ve bilimsel bulguların delilleriyle dinî olmaktan ziyade siyasî sebeplere irca edilmiştir. Fakat hem fikri hem de reel olarak asırlarca süregelen İslâm'ın bu güler yüzü, hoşgörüsü ve adaleti Batı düşüncesi literatüründe geniş bir şekilde yer alarak övülmüş olsa da, bunun karşılığının hakkıyla verildiğini söylemek mümkün değildir.

Batı dünyasının İslâm'a yönelik reddetme, tahkir ve sahtelik iddiası, Batı düşüncesi boyunca çeşitlenerek, teolojik tartışmalara, sanatsal uğraşlara, resmi belgelere, değişik kültür alanlarına ve folklorik unsurlara sirayet etmiştir. Burada hemen belirtmek gerekir ki epistemolojik olarak İslâm hakkında gerekli ve tarafsız bilgilere sahip olmak ve bu bilgileri bir medeniyet bilinciyle ortak anlam alanı oluşturacak şekilde sunmak ile, İslâm'ın getirdiği inanç esaslarına teolojik olarak inanmak ayrı ayrı şeylerdir. Daha da ötesi, bir dinin hak olmadığını, ilâhî hakikatle bir bağının kurulamayacağını, getirdiği argümanların tutarlı olamayacağını savunmak ile, o dinin kendi kutsalı olarak gördüğü değerlere saygı duymamak ve onları tahkir etmek, tamamen birbiriyle ilişkisi kurulamayacak farklı tutumlardır.

Makalenin ilerleyen kısımlarında da örnekleneceği gibi müslümanların kutsal değerlerine yönelik tahkirler bilgi-iman ilişkisinde ortaya çıkacak dikotomilerin ve mümkün olasılıkların ötesinde her şeyden önce insanî değerlerle sorunları olan bir boyut taşımaktadır. Ayrıca, bir dinin kutsalına saldırmak ve onu tahkir etmek, artık belirli bir metafiziğinden bahsettiğimiz pozitivizm ve ateizm gibi oluşumlara kendilerini ait hisseden insanların da ahlakî olarak yapmaması gereken bir davranıştır. Batı düşüncesinin tarihsel seyrine baktığımızda bu ayrımların

² Örneğin bk. Levent Öztürk, *Asr-ı Saadet'ten Haçlı Seferlerine Kadar, İslâm Toplumunda Hıristiyanlar*, İstanbul 1998, s. 472-476.

genel olarak yapılamadığını görüyoruz. Keza, dönemin tarihsel şartları ancak doğru bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığı zamanda geçerli ve anlaşılabilir bir mazerettir. Bir din, kültür ve medeniyet hakkında doğru ve güvenilir bilgi elde etme imkânına sahipken, tahkir ve aşağılamanın devam etmesi, ancak kültürlerin zihinsel kodları, başka din ve medeniyetlere karşı ontolojik duruşlarıyla ilgili bir meseledir. Bu gün Ortaçağ Latin şâirlerinin Hz. Muhammed'e yönelik hakaret ve tahkir içerikli şiirlerini, Ortaçağın kapalı-feodal ortamına ve siyasal teolojinin despotluğuna bağlayarak bir nebze döneminin sosyolojik ürünleri gibi bir ifadeyle geçiştirebiliriz. Fakat, İslâm ile ilgili çalışmaların zirveye ulaştığı bir dünyanın ortasından böylesine tahkirlerin yapılması ve bunların silsile halinde devam etmesi, son derece ciddiye alınması gereken bir konudur ve günümüzün çoğulcu toplumları için siyasî ve sosyolojik riskler taşımaktadır.

Burada bahsedilmesi gereken başka bir husus da Batı kültür ve medeniyetine müslümanların yaptıkları katkıların maalesef onların İslâm ve Hz. Muhammed imajına her hangi olumlu bir bakış olarak yansımadağı gerçeğidir. Batı dünyası bireysel olarak ilim yapabilme becerisi, Antik Yunan felsefesi ile semavi bir dinin bazı öğretilerinin uzlaştırılması, bilimsel ve sanatsal gelişmeler gibi birçok alanda müslüman âlim, filozof ve düşünürün yolunu takip etmiştir. İslâm kültür ve medeniyetinin gerek çeviriler gerekse tecrübeler (müslüman işçilerin modern Batı devletlerinin gelişmelerine işgücü ve beyin olarak katkılarını da dahil edebiliriz) dolayısıyla Batı bilim, sanat, kültür hatta teknoloji birikimine ne denli katkıları sunduğu artık bilim dünyası tarafından somut bir şekilde kabul edilmektedir. Fakat ilginçtir bazı alanlarda varlığını borçlu olduğu bu medeniyeti ortaya çıkaran temel sâikleri hakkında insani değerler açısından herhangi bir yeniden inşaya yaklaşmamaktadır. Batı dünyasında bir dönem ilimle uğraşanların kendi klasikleri olarak kabul ettikleri antik Yunan felsefesinden dahi müslüman filozofların yorumlarını okumadan hiçbir şey anlayamadıkları ve hiçbir zaman da anlamayı başaramayacaklarını tarihî bir vaka olarak düşündüğümüzde³, İslâm medeniyetine ve onu ortaya çıkaran başat kaynaklara (Kur'an, Hz. Muhammed) yapılan tahkir geleneğinin ne derece tutarsız ve çelişkili bir manzara arz ettiği aşikâr olacaktır.

Amacımız burada Batı'nın İslâm'a yönelik olarak geliştirdiği üslubu özellikle tahkir olaylarının hemen ertesinde yapılan ve duygusal okumaları öne alan bazı araştırmalarda da görüldüğü şekilde indirgemeci bir şekilde tetkik etmek değildir. Ayrıca Batı dünyasında andığımız çizginin dışında ender de olsa bazı düşünür,

³ A. Koyre, "Aristotélisme et Platonisme dans la Philosophie du Moyen Age", *Les Gants du Ciel'l de* (Ottawa 1944), VI,75-107; *Etudes d'histoire de la pensée scientifique* (Paris 1973) tekrar ele alınmış (s. 24-49), metin için bk. s.26. Abdelali Elamrani-Jamal, "XIII. Asırda Paris Üniversitesi'nde İslâm Felsefesinin Ele Alınışı", *İslâm Felsefesinin Avrupa'ya Girişi* (çev. Ayşe Meral, Ömer Mahir Alper, ed., Charles E. Butterworth, Blake Andree Kessel), İstanbul 2001, s.41.

siyasetçi, âlim ve sanatçıların bulunduğunu kabul ediyoruz. Fakat bu çizginin de bir şekilde İslâm ve Batı ilişkilerinde belirleyici bir unsur olmaktan çıkarıldığı, Batı'nın İslâm imajını oluşturmada ciddi sayılabilecek ölçüde bir söz sahibi olmadıkları gözlemlenmektedir.

Ayrıca Ortaçağ Avrupası'nda İslâm, evliliği teşvik etmesi, ruhban sınıfının olmaması, cihad vb. nitelikleri sebebiyle dünyevî olduğu dolayısıyla yeterince teolojik bir din olmamakla itham edilirken bugün manevî değerleriyle bağıni sıkı tuttuğu, aşkın olanı toplumsal hayatta hissettirdiği gibi gerekçelerle modern dünyanın hayat tarzına uygun olmayan öğretileri olmakla itham edilmektedir. Bu ise Batı dünyasının her defasında ötekisine üstünlük sağlamak amacıyla başvurduğu yollardan başka bir şey değildir.

Şimdi Batı düşüncesinin İslâm ve Hz. Muhammed imajını okumaya geçebiliriz.

İslâm'ın ilk ortaya çıktığı yıllarda Mekke ve civardaki hıristiyanların, hıristiyanlık hakkında doğru bilgilere sahip olmadıkları, bir kiliseleri olmadığı için Hz. Muhammed'in getirdiği mesajı kendi dinleri açısından sağlıklı bir şekilde yorumlayamadıklarını söyleyebiliriz. Aynı şey yahudiler için de geçerlidir.⁴ İslâm ile Hıristiyanlık arasındaki ilk ilişki Mekke döneminde Habeşistan'a yapılan hicret ile gerçekleşmiştir.⁵ Medîne döneminde ise, 7/628 yılında Hz. Muhammed dönemin ileri gelen devlet başkanlarına olduğu gibi Bizans İmparatoru Herakleios'a da İslâm'a davet mektubu göndermiş⁶, 8/629 yılında İslâm ve Bizans orduları Mûte savaşında karşı karşıya gelmiş, bir yıl sonra Tebük seferi düzenlenmiş, 9/631 yılında kendilerine gönderilen davet mektubuna karşılık olarak Necran Hıristiyanları Medîne'yi ziyaret etmişlerdir.⁷ 650-750 yılları arasındaki Hıristiyan kaynaklarda, müelliflerin Arabistan'da bir şekilde ortaya çıkan bu oluşumu anlama ve yorumlama çabası içine girdiklerini, bu oluşumun ekonomik, askerî, siyasî ve teolojik sebepleri üzerine kafa yorduklarını görmekteyiz. Bu kaynaklarda, Hz. Muhammed'in, askerî bir komutan, ticaret adamı, kral, mono-teizmi yeniden canlandıran birisi, kanun koyucu ve nihayet sahte peygamber olarak adlandırıldığı gözlemlenmektedir.⁸

İslâm'ın ortaya çıkışını müteakip ilk asırlarda yaygın bir şekilde müslüman-

⁴ Maxime Rodinson, *Hız. Muhammed* (çev. Attila Tokatlı), İstanbul 1980, s.72-73.

⁵ İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2003, s. 80,81.

⁶ Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003, s. 39-49, Eser, Hız. Peygamber, Hulefâ-yı Râşidîn, Emevî ve Abbasîler Dönemi, diplomatik, bilim ve sanat alanında İslâm-Bizans ilişkileri açısından kapsamlı bir çalışmadır.

⁷ a.g.e., s. 39-49, 107-110.

⁸ Robert G. Hoyland, "The Earliest Christian Writings on Muhammad: an Appraisal", *The Biography of Muhammad* (ed. Harald Motzki), Leiden 2000, ss. 277-286.

hıristiyan tartışmalarının yaşandığı, teolojik tartışmalar için ilim meclislerinin kurulduğu, tek taraflı tanınmanın ve tahkirin ötesinde seviyeli tartışmaların gerçekleştirildiği kaynaklar tarafından aktarılmaktadır. Bu dönemin canlı şahitlerinden birisi olan ve hıristiyanlara yönelik olarak *er-Red 'ale'n-Nasârâ* adlı bir risale yazan⁹ Câhız (ö. 255/869), "İslâm düşünürleri karşılıklı tartışma ve münazaralarda Hıristiyanlardan çektiklerini yahudi, mecusi ve sabîilerden çekmemiştir" şeklindeki bir nevi itiraf niteliğindeki sözü ile¹⁰ söz konusu dönemdeki fikrî ve teolojik tartışmaların önemini vurgulamakta, iki dinin birbirini tanımamasının seviyesine işaret etmektedir. Bu ilk tartışmalar Hz. Muhammed'in şahsına odaklanmaktan ziyade, İslâm'ın getirdiği ilkeler ve değerler etrafında olmuştur. Bu dönemde, söz konusu teolojik tartışmaların verimli sayılabilecek mecrada ilerlediğini fakat Ortaçağ ve Latin dönemi hıristiyan düşünürleriyle beraber hıristiyanların artık farklı bir İslâm tanımlaması yapma ve farklı bir İslâm imajı oluşturma yoluna gittiklerini söylemek mümkündür. Ayrıca İslâm ile Hıristiyanlığın tarih sahnesinde bu şekilde karşılaşması karşılıklı olarak yazılan bir reddiyeler geleneğinin doğmasına sebep olmuştur. Bu aşamada müslümanların diğer dinlerin kutsalları ve manevî değerlerine bakış açısını görebilmek bakımından İslâm polemikçilerinin eserlerine kısa bir parantez açmak gerekli olmaktadır. Birçok müslüman âlim Hıristiyanlık hakkında çeşitli tarzlarda reddiyeler yazmış, fakat bu işlevi yaparken muadillerinin yaptığı şekliyle tahkir ve aşağılama üslubunu benimsememişlerdir. İslâm tarihinde polemik türünde yazılan reddiyelerin temel konularını teslis doktrini, kefâret problemi, çarmıh hadisesi, tahrif problemi ve Hz. Muhammed'in geleceğinin İncil'de haber verilmesi gibi hususlar oluşturmuştur.¹¹ Yazılan bu reddiyelerde İslâm polemikçilerinin hıristiyan ilâhiyatı ve Kitâb-ı Mukaddes konusundaki bilgilerinin kısmen ilmî metotlardan mahrum olmakla beraber¹² yeterli olduğu görülmüş, akli argümanlar kullanılarak sağlam deliller ön plana çıkarılmıştır.¹³ Bu reddiyelerde hıristiyan mirasın kutsalı sayılabilecek unsurların aynı zamanda İslâm'ın manevî değerler anlayışına yakın olması nedeniyle her hangi bir tahkir, aşağılama ve hakaret anlayışının olmaması manidâr olarak görülmüş, İslâm'ın kesin bir şekilde reddettiği teslis anlayışı bile tahkir edici bir şekilde ele alınmamış, konunun hakikat karşısındaki yeri irdelenmiş ve konu yeterince ilmî kifayetle sorgulanmıştır. İslâm polemikçilerinin eserleri ile ilgili bu kısa bilgiyi aktardıktan sonra tekrar konumuza dönebiliriz.

⁹ a.g.e., s. 148.

¹⁰ Câhız, *Selâse resâil*, Kahire 1926, s.19-20, Mehmet Bayraktar, "İslâm Düşüncesi: Etkilenmesi ve Etkilemesi", *İslâmiyat Dergisi*, VII/2, Ankara 2004, s.28.

¹¹ Mehmet Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Konya 1989, ss.113-230.

¹² a.g.e., s.232.

¹³ a.g.e., s.231.

IX. ve X. yüzyıllarda İslâm'ın yeryüzü coğrafyasında hızla yayılması ve Batı'da Hıristiyanlığın siyasal ve askerî güç kaybetmesiyle anılan seviyedeki ilişkinin seyri değişmiştir. Öte yandan X. yüzyıldan itibaren Batı düşüncesinin Hz. Muhammed tasavvuru klasik anlamda bir müslüman-hıristiyan tartışmasında ortaya çıkacak manzaradan çok daha öte, tek taraflı ve günümüze kadar yansıdığı şekliyle olumsuz bir tarzda geliştirmiştir.

İslâm'a ve Hz. Muhammed'e yapılan hakaretlere karşı Batı'nın İslâm ve Hz. Muhammed imajını okumaya tabi tutan eserlerin çoğu kere ve özellikle kriz dönemlerinde müslümanların duygularını tatmine yönelik olduğu görülmektedir. Ayrıca, modern dönemde yapılan bu türden çalışmalarda, bütün Batı tarihinin XX. yüzyıl perspektifi ile değerlendirildiğine şahit olunmuştur. Batı'nın Hz. Muhammed tasavvuru ele alınırken söz konusu tutumlardan kaçınmak, medeniyetlerin birbirlerine yönelik hoşgörüsünü artırmak ve olgunlaşmak adına önemli bir tutumdur. Ayrıca, Batı düşüncesini İslâm'a yönelik tavrı açısından sadece olumlu veya olumsuz yönlerini önplana alarak okumak da kanaatimizce eksik bir çalışma olacaktır. Batı düşünce tarihinde İslâm ve Hz. Muhammed hakkında olumsuz tutumları gözlemlediğimiz bir külliyyatın yanında, olumlu sözler ve değerlendirmelerin de önemli bir yekun tuttuğunu belirtmek gerekir. Çünkü Batılıların Hz. Muhammed algısını, tamamen olumsuz değerlendirmelerden yola çıkarak bir derleme halinde sunmak, en azından olumlu sözlerden yola çıkarak bir derleme yapmak kadar indirgemeci bir tutumdur ve bir medeniyete yapılan haksızlıktır. Biz bu yazımızı her iki külliyyatı da göz önünde bulundurarak fakat boyutları açısından orantılı bir okumaya tabi tutarak olgunlaştırmaya çalıştık. Ayrıca Batı'da ortaya çıkan İslâm, Kur'an, ahiret, ibadetler, cihad gibi İslâm'ın inanç esasları, ilkeleri ve bazı niteliklerine yönelik imaj, itham ve tenkitler ileride ayrı bir başlıkta sebepleri üzerinde durulacağı gibi büyük oranda Hz. Peygamber üzerinden yapılmakta ve bu unsurlar onun şahsında yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle çalışma boyunca Batı'nın Hz. Muhammed algısını ön plana çıkarıp, diğer hususlara mümkün oldukça yer verilmiştir.¹⁴ Bu yazımızda amacımız Rasûlullah'a ve onun şahsında İslâm'a yapılan tahkirleri yaygınlaştırmak değil, 'öteki' hakkındaki bilginin bizi güçlü kılacağından yola çıkarak günümüzde silsile halinde devam eden bu tür olumsuzluklar hakkında bilincimizi ve zihnimizi canlı tutmaya, böylelikle sorunlara daha kalıcı ve sağlıklı çözüm bulmaya yönelik bir deneme çalışması ortaya koymaktır.

1. Ortaçağ Batı Düşüncesinde Hz. Muhammed'in Algılanışı

Bir nesne, insan, kültür ve din hakkında "imaj" inşa etmek kelimenin etimo-

¹⁴ İslâm ve Batı ilişkilerini, bilimsel, kültürel, siyasal ve medeniyetler arası etkileşim açısından inceleyen daha ileri bir çalışma için bk. İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*.

lojik mânâsıyla da örtülecek şekilde onu olduğundan farklı bir şekilde göstermek, farklı formlara dökmek, esas alınan malzemeyi çarpıtmak ve anlam kaymaları oluşturmak demektir. Bu imaj eğer asırlarca sürecek bir gelenek halini almışsa bunda alanında bir ilki gerçekleştiren öznelere, yapıtların ve imgelerin aşılabilir bir payı vardır ve bunlar imajın bir kısır döngü etrafında sâbitleşmesine sebep olmaktadır. Batı'nın Hz. Muhammed algısı ve tasavvurunda da Bizans döneminde bu alanda üretilen ilk eserlerin önemli, hatta günümüze kadar geldiği şekliyle aşılabilir bir payı vardır. Öyle ki bu ilk eserlerin içerikleri ile söz konusu imajın son örneklerinin içerikleri şaşkırtıcı şekilde kısmen örtüşmektedir. Örneğin İbrahim Kalın'ın da işaret ettiği gibi VIII. yüzyılda Yuhanna ed-Dimeşkî'nin (ö. 750) Hz. Muhammed'i "sahte peygamber" olarak itham etmesi ile 2002 yılında Amerikalı Evangalist Jerry Falwell'in Hz. Peygamber'i terörist olarak vasıflandırması arasında bir süreklilik vardır.¹⁵ Kezâ Hz. Peygamber'in özellikle özel hayatı üzerinden yapılan hakaretler bu imajın vazgeçilmez sâbitelerindedir.

Hıristiyanlar tarafından İslâm'a karşı reddiye türünde yazılmış ilk eser Hellenistik dönemin son kilise babası olarak anılan Yuhanna ed-Dimeşkî'nin (ö. 750) kaleme aldığı *De haeresibus* (*Sapkınlar*) adlı kitaptır.¹⁶ Müellif reddiyesini oluştururken bizzat Kur'an ve hadislerden yararlanmıştı. Yuhanna ed-Dimeşkî Kur'an'ın Hz. Muhammed tarafından üretildiğini savunarak öncelikle onu "yalancı peygamber", "iki yüzlü" ve "şehvetperest" olarak vasıflandırmış, kezâ Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile olan evliliğini tenkit etmiş, Kur'an'da Hz. Salih, Hz. Meryem ve Hz. İsa ile ilgili verilen bilgilerin yanlış ve çarpıtılmış olduğunu savunmuştur.¹⁷

De haeresibus'un yanında Theophanes the Confessor'un (ö. 818) *Chronographia*'sı Bizanslı Niketas'ın (ö. 912) *Refutatio Mohammedis*'i ve 9. yüzyılda yaşamış Abdülmesih b. İshak Kindî'ye yanlışlıkla atfedilen yazarı bilinmeyen İslâm'a reddiye olarak yazılmış *Apology* (*Risale*) ismiyle tanınan eser, bu alandaki ilk eserler olarak kabul edilir.¹⁸ Bu eserlerde genel olarak Hz. Muhammed'in Kutsal Ruh ve Logos'un kutsallığını reddettiği için sahte peygamber olduğu, Hz. Muhammed'in, dünyevi zevklere düşkün olduğu için çok evlilik yaptığı, Yahudilik ve Hıristiyanlığın mirasından yola çıkarak sapkın bir görüş ortaya koyduğu, silah zoruyla insanları müslümanlaştırdığı, dolayısıyla cihadın ilâhî bir savaş olamayacağı, Kur'an'ın ilâhî mesajın bir parçası olmadığı, Hz. Peygamber'in ve eşi Hatice'nin saralı olduğu, Cebraîl'i gördüğünün de bunun bir ürünü olduğu gibi

¹⁵ İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*, s. 14.

¹⁶ İslâm karşıtı bir polemikçi olarak Yuhanna ed-Dimeşkî ile ilgili daha ayrıntılı bir tetkik için bk. Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, ss. 126-134.

¹⁷ aynı yerler.

¹⁸ Hilal Görgün, "Muhammed-Literatür/Batı Dünyası", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), XXX, 476, Norman Daniel, *İslâm and the West: Making an image*, Edinburgh University Press, 1960, s.6.

konular ele alınmıştır.¹⁹ Sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Suriye'de müslüman bir toplum içinde yaşayan Theodoros Ebû Kurra ise hem müslümanlarla yakın bir diyalog kurması, hem de bizzat Kur'an üzerine çalışmalar yapması nedeniyle anılan yazarlardan farklı bir tarz denemiştir. Yazar Helenistik dönemde ortaya çıkan dinî akımların hepsini içerecek şekilde 52 tane kısa risaleden oluşan reddiyeler yazmış, İslâm'ı Hıristiyanlığın ruhuna aykırı bu tür bir dinî akım, Hz. Muhammed'i de yukarıda anılan şekilde değerlendirmiş, 17 risaleyi de bu amaçla tamamen İslâm'ın reddiyesine tahsis etmiştir.²⁰ Bizanslılar'ın İslâm ve Hz. Muhammed hakkındaki kanaat ve imajlarını, İslâm'a yönelik reddiyeleri işleyen polemik literatürünün yanı sıra dinî metinlerle ilgili tetkikler, resmi mektuplaşmalar ve biyografik eserlerde de görebilmek mümkündür.²¹

Andığımız eserler telif edildiklerinden kısa süre sonra Latin dünyasına da geçmiş, bazıları kısmen veya tamamen Latince'ye çevrilmiş, ayrıca benzer türdeki eserlerle literatür genişlemeye başlamıştır. Mainzli Embricco'nun (ö.1077) *Vita Mahumeti*, Cmpiegne'li Walter'in *Otia de Machomete* ve Nogentli Guibert'in *Gesta Dei per Francos* adlı telifleri ilk eserlerin selefleri olarak sayılmaktadır.²² Bizanslı müelliflerin ithamlarına, cihad üzerinden İslâm'ın bir kılıç dini olduğu, cinsellik, büyü vb. unsurlar eklenmiştir.²³ Bu faaliyetlerle din adamları ve Kilise babaları Hz. Muhammed'i sahtekâr olarak algılamışlar, bundan dolayı onun hakkında ağır hakaretler sarf etmişler, Hz. Muhammed'e asılsız ve küçültücü lakaplar takmışlardır. Bu eserler ve oluşturulan Hz. Muhammed ve İslâm algısı şifâhi ve yazılı olarak asırlarca geniş halk kitlelerinde yaygınlaştırılmıştır. Bu eserlerin İslâm ve Hz. Muhammed hakkında söyledikleri asırlar boyunca Batı düşüncesinde de etkin olmuş, önyargılar ve mitolojik unsurlarla süslenerek fantezileştirilerek resim, müzik, şiir, tiyatro gibi sanat alanlara da yansımıştır. Haçlı seferleri bu imajın daha fazla kökleşmesine ve yangınlaşmasına sebep olmuştur.²⁴

¹⁹ John Meyendorff, "Byzantine Views of Islam", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.18 (1964) s.119, Bizans dönemindeki İslâm karşıtı polemikçilerle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Ali Erbaş, "Müslüman-Hıristiyan Münasebetleri Sürecinde Hıristiyanların İslâm'a ve Müslümanlara Bakışı", *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1 (İstanbul1998), ss.122-126, Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, s.145-146. Bizans döneminde üretilen polemik metinleri için bk. Adel-Théodoré Khouri, *Polemique Byzantine Contre L'Islam*, Leiden, Brill Publishing, 1972, N. A. Newman, *The Early Christian-Muslim Dialogue, A Collection of Documents from the First Three Islamic Centuries, 632-900, A.D.*, (translation with commentary) Pennsylvania 1993.

²⁰ John Meyendorff, "Byzantine Views of Islam", s.120.

²¹ a.g.m., s.115.

²² İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*, s. 72

²³ a.g.e., s.44.

²⁴ Haçlı seferlerinin İslâm ve Batı ilişkileri açısından okunması ve daha ileri akademik çalışmalarla ilgili referanslar için bk. İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*, ss. 63-74

Kezâ, Bizanslı topraklarında üretilen eserlerden bazıları Batı'da uzun süre özellikle kiliselerde birer el kitabı olarak şöhrat kazanmıştır. Mesela, Kindî'ye atfedilen *Risale*XI. yüzyılda Latince'ye çevrilmiş, polemik açısından yararlılığı ve bilgisinin güvenilir olduğu düşüncesinden dolayı XIX. yüzyılda Londra'da misyonerler için yeniden bastırılmıştır.²⁵ Sir William Muir bu eseri özetlemiş böylelikle bu kitaptan yapılan alıntılar birçok modern esere intikal etmiştir.

Norman Daniel, Ortaçağ'da hıristiyanların mevcut olandan farklı bir İslâm anlayışı geliştirme yoluna gitmediklerini çünkü onların İslâm hakkındaki mevcut anlayışlarının kendilerine yettiğini, böylelikle Ortaçağ Hıristiyan Avrupa'sı için İslâm'ın bir imge haline getirildiğini belirtir. Daniel, bu yaklaşımda İslâm'ın kendisini nasıl tanımladığının aktarılması değil, İslâm hakkında hıristiyanların nasıl ikna edebileceği şeklindeki sunumun önemli olduğunu işaret eder.²⁶ Bu bakış açısının bir ürünü olarak Ortaçağ boyunca Hz. Muhammed, sahte bir vahyin tebliğcisi olarak algılanmış ve Ona birçok olumsuz nitelik ve bir dizi ihanetin mihveri olarak bakma eğilimi ön plana çıkarılmıştır.²⁷ Hıristiyan Kilise babalarının nazarında, XII. ve XIII. yüzyıldaki İslâm coğrafyası, hıristiyan dünyanın bir ucunda Hıristiyanlık'tan dönen sapkınlar için dini bir sığınak olarak tasvir edilmiş ve Hz. Muhammed de aynı şekilde bu kitleye öncülük eden kurnaz bir sahtekâr olarak telakki edilmiştir.²⁸

İslâm ve Hz. Muhammed hakkındaki bu olumsuz görüşlerin Ortaçağ Kıta Avrupa'sı ve Batı Avrupa'ya yayılmasında Endülüs Emevîleri'nin siyasi hakimiyeti altında İspanya'da yaşayan yahudi ve hıristiyan azınlığın da önemli bir payı olmuştur. Bu insanlar Hz. Muhammed ve İslâm hakkında doğrudan ve kaynağından bilgi elde etme imkânına sahip olabilmelerine, üstelik İslâm dışında başka bir dinin tanımadığı alışılmadık bir şekilde dinî özgürlüğe sahip olmalarına rağmen, edindikleri bilgileri çarpıtarak ve suistimale mahal verecek bir şekilde kendi toplulukları arasında yaygınlaştırmışlardır. Bu dönemde Eulogius of Cordoba (ö. 859) ve Paul Alvarus (IX.yy.) Hz. Muhammed ve İslâm'la ilgili bazı eserler telif etmişlerdir.²⁹

Eulogius'un zihninde hıristiyan gelenekte bir şekilde resmedilen 'sahte peygamber' imajını en iyi şekilde Hz. Muhammed oluşturmuştu. Ona göre Hz. Muhammed İslâm'ın gelmesi ile ilâhî mesajın kapısını kapamasından altı yüzyıl sonra gelmişti, müslümanlar İncil'de geçtiği ve İslâm'ın da takipçilerini uyardığı

²⁵ Daniel, *a.g.e.*, s.6.

²⁶ Edward Said, *Oryantalizm, Sömürgeciliğin Keşif Kolu* (çev. Selahaddin Ayaz), İstanbul 1989, s.105.

²⁷ *a.g.e.*,s.108.

²⁸ Daniel, *a.g.e.*, s.275.

²⁹ Hilal Görgün, "Muhammed-Literatür/Batı Dünyası", *DİA*, XXX, s. 476.

şekliyle 'aç kurtlarca yoldan sapıtılan çoğunluk' anlayışına uygun düşen bir kitleyi oluşturuyordu ve böylelikle Eulogious'un doktrinal şemasında Hz. Muhammed'in sahte peygamber olarak adlandırılması hıristiyan temaların açıklanmasına imkân veriyordu.³⁰ Eulogious bu öncüllerle beraber ahiret inancı başta olmak üzere İslâm'daki birçok unsurun da Hıristiyanlıktan geçtiğini savunmuştur.³¹

Aynı dönemde üretilen ve Hz. Muhammed'in hayatından bahseden ilk Latince metin olması bakımından önemli görülen *Istoria de Mahomet* adlı yazarı bilinmeyen bir eser daha bulunmaktadır. Bu eserde, Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili bazı bilgiler bilinçli bir şekilde çarpıtılmıştır.³²

Hız. Muhammed'in şahsında İslâm'ın rencide edilme anlayışını başka bir şekilde ve folklorik bir etkinlik olarak Ortaçağ Latin epik şâirlerinin metinlerinde de görmek mümkündür. Bu şâirler, Haçlı seferlerine katılacak taraftar toplamak için Ortaçağ Avrupa'sının feodal ve kapalı toplumları arasında, küçük yerleşim birimlerine ve köylere kadar girerek Hız. Muhammed hakkında gayet küçültücü bir şekilde yazdıkları destanları, hıristiyan halkı tahrik edecek şekilde yaygınlaştırmışlardır. Sayıları yetmişi bulan ve *Chanson de Geste* adı verilen, savaş şarkıları şeklinde yazılan bu destanlar halkın huzurunda yüksek sesle okunmaktadır. Bu destanlarda tarihî gerçekler ve İslâm kültürüyle uyuşmayacak bilgiler bulmak mümkündür. **İsâ dininin destanı** olarak nitelendirilen bu metinlerde, Müslümanlar çok tanrıcı olarak tanımlanmaktadırlar. Keza, *Chanson de Geste (Roland'ın Şarkısı)* adlı destanda, İslâm'ın Hıristiyanlığa alternatif olarak *Mahomet-Tervagan-Apollin* şeklinde Teslis'i taklit eden bir anlayışa sahip olduğu işlenmektedir. Bu metinlerde müslümanlarca kutsal sayılan Allah'ın doksan dokuz isminin her birisi farklı bir Tanrı olarak vurgulanmış, bu bağlamda Müslümanlar pagan olarak vasıflandırılmış ve müslümanların yüz tane tanrısı olduğu anlayışı egemen olmuştur. Bu metinlere göre, müslümanlar Hız. Muhammed'in Tanrı olduğuna inanmakta ve yeryüzündeki bazı kozmolojik hadiseleri onun yönlendirdiğini kabul etmekteydiler.³³ Bu minval üzere, Hız. Muhammed gaddar, barbar, zalim, ahlaksız, müslümanlar da şeytanlar, deccaller ve kötü insanlar anlamındaki isimlerle anılmışlardır.³⁴ Bugün bazı Avrupa ülkelerinde millî dillerinin ilk örnekleri olması bakımından bu metinler dil ve edebiyat derslerinde

³⁰ Kenneth Baxter Wolf, "The Earliest Spanish Christian Views of Islam", *Church History*, No. 3 (Sep., 1986), s. 292.

³¹ Wolf, "The Earliest Spanish Christian Views of Islam", s. 293.

³² "History of Muhammed" (T.r.s. Kenneth b. Wolf, *Medieval Iberia*, ed. Olivia Remie Constable), 1997, s.48-50, Kenneth Baxter Wolf, "Christian Views of Islam in Early Medieval Spain", *Medieval Christian Perceptions of Islam* (ed. John Victor Tolan), New York 1996, ss. 85-109.

³³ bk. Bekir Karlığa, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, İstanbul 2004, ss. 109-114.

³⁴ a.g.e., s.111, Ahmad Gunny, *Images of Islam in the Eighteenth-Century Writings*, London 1996, s.1

örnek metinler olarak okutulmaktadır.³⁵

Ortaçağ Avrupa'sında, söz konusu şifahi ve güvenilir olmayan destanların yerini daha sonra Papa II. Silvester'in teşebbüsü ile, hıristiyanlar ve müslümanlar tarafından yazılmış Hz. Muhammed'in ve diğer peygamberlerin hayatlarını, mucizelerini, Kur'an'dan çeşitli bölümleri içeren kitaplar almış, anılan türde eserler Arapça'dan Latince'ye çevrilmeye başlanmıştır. Fakat, her iki külliyyatın muhtevası arasında büyük farklılıkların olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bu kitapların bazılarının içeriğinde Peygamberin hayatından, Kur'an'ın kaynaklarından, İslâm'ın ahlakî değerlerinden bahsediliyordu fakat nihai olarak İslâm'ın Hıristiyanlığın bir sapması sonucu ortaya çıktığı vurgulanıyordu.³⁶ Buna paralel olarak bu dönemde, Miraç olayını ayrıntılı ve öyküleyici şekilde anlatan müellifi bilinmeyen bir kitap, Hz. Muhammed'in hayatının hurafe ve abartılarla dolu olduğunu hıristiyan avama göstermek amacıyla, Kral X. Alfonso'nun isteği doğrultusunda Toledolu Abraham (ö. 1198) tarafından Castille diline tercüme edilmişti. Bu eser, daha sonra da Latince'ye çevrilmiş ve eserin Dante'nin *İlahi Komedya'sının* kaynakları arasında olduğu iddia edilmiştir.³⁷

Çeviri faaliyetleriyle beraber, XI. ve XII. yüzyıllarda Batı dünyasında Peter Venerable (ö.1156), Pierre Alphonso, Alain de Lille (ö.1202) ve Ramond Llull (ö.1316) tarafından polemik türünde eserler yazılmıştır.³⁸ Bugünlerde üzerinde çeşitli çalışmalar yapılan Ramon Llull'nin, *The Book of the Gentile and the Three Wise men (Kâfirin Kitabı ve Üç Bilge)* adlı eserleri müslüman ve yahudilere yöneltilmiş polemik türü yapıtlardır. Bu eserlerde Hz. Muhammed'in, Kur'an'ı, Yahudi ve Hıristiyan kökenli din adamlarının yardımıyla yazdığı, müslümanların Kâbe ve Hacerü'l-Esved gibi putlara taptıkları, Hz. Muhammed'in gelmesinin hıristiyanlar için inmiş bir felaket olduğu gibi konular işlenmiş, inançlı bir yahudi, müslüman ve hıristiyan arasında geçen tartışmalar nihayetinde hıristiyanın zaferi ile sonuçlanmıştır. Ayrıca, İbn Sînâ ve Gazalî felsefesinin terminolojik bazı unsurları, teslis inancının tevhitte daha üstün olduğunu ispatlamak ve teslisin felsefi olarak temellendirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca Ramon Llull, Hallâc (ö. 309/922), Gazâlî (ö. 505/1111) ve İbn Arabî (ö. 638/1240) gibi İslâm düşünürlerinin görüşleri üzerine araştırmalar yapmış, tasavvuf ile hıristiyan mistisizmi arasında ilişkiler kurmuştur.³⁹ Öte yandan özellikle Raymond Martin ve Ramond Llull'in eserlerinin dönemin siyâsî otoritelerinin İslâm'la entelektüel mücadele

³⁵ Bekir Karlığa, "Ortaçağ Latin Destanlarından Karikatür Krizine Avrupa'nın Yanlış İslâm Algısı", *Bugün Gazetesi*, 24.02.2006, s. 10.

³⁶ Bekir Karlığa, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, s. 115-117.

³⁷ Bekir Karlığa, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, s. 115-117.

³⁸ a.g.e., s. 118-128.

³⁹ Ali Erbaş, "Müslüman-Hıristiyan Münasebetleri Sürecinde Hıristiyanların İslâm'a ve Müslümanlara Bakışı", *İLAM*, III/1, s. 151.

etme girişimlerinin bir parçası, aynı şekilde dinî tarikatların kurulmasının bir ürünü olarak üretildiği görülebilmektedir.⁴⁰

XI ve XII. yüzyılda İslâm'a yönelik faaliyetlerin ilmî bir kisve kazanmasında, Arapça'dan Latince'ye çeviriler vasıtasıyla müslüman düşünürlerin kullandıkları yöntemlerin benimsenmesinin önemli bir payı vardır. İslâm'a yönelik reddiye tarzında normal hıristiyanlar için yazılmış eserler Rönesans ve Aydınlanma ile beraber Kur'an'ın vahiy eseri olmadığını ispatlamaya çalışan Segovialı Jean, Nicolas de Cues (ö. 1464) gibi müelliflerce de sürdürülmüştür. Polemik tarzında yazılan bu tür eslerde metodolojik farklılıklar da göze çarpmaktadır. Bu eserlerin bazıları sadece müslüman-hıristiyan tartışması faraziyesi üzerine kurgulanırken bazılarında ise bütün dinlerin temsilcileri yer alabiliyordu. Tabii bu çok sesliliğin serüveni diğerlerinin tutarsızlığı nihai olarak Hıristiyanlığın zaferi ile sonuçlanıyordu. Bu polemikçiler arasında Nicolas de Cues özgün bir metot takip etmiş, Kur'an'ın tanıklığı ile İncil'in gerçekliğini ispatlamaya çalışmıştır. Nicolas de Cues *De cribratione Corani (Kur'an'ın Eleştirel İncelemesi)* adlı eserinde müslümanları 'eğer Kur'ana inanırsam o zaman ilâhî teslisi itiraf etmeliyim' şeklinde bir yorumsal tuzağa düşürmek niyetinde olmuş, Kur'an'da geçen ruh ve vahiy ile ilgili bazı âyetleri bu amaçla tercüme etmiş ve yorumlamıştır. Nicolas'ın buradaki metodu ve amacı temelde başkasının söyleminde mevcut olabilecek her türlü hakikati kendi mülkü olarak ilan etmeye yönelikti. Bu metot kendisini diğer polemikçilerden ayırmıştı.⁴¹

Peter Venerable ve Alfonso gibi müellifler ise, Kur'an'ın temel argümanlarının çelişkili olduğunu, aynı zamanda Hz. Muhammed'in hayat hikâyesinin ahlâkî olarak sahtekârlık ve düşüklükle dolu olduğunu iddia ederek, müslüman kitleleri Hıristiyanlığa döndürmek amacına yönelik sistematik tarzda eserler hazırlamışlardır.⁴² Bu eserlerde, Hz. Muhammed'in çocukluk yılları, papaz Bahira ile olan karşılaşması, okur-yazarlığı, aile hayatı (özellikle Zeyneb bint Cahş ile evliliği), vefatı, ilk müslümanlar ve ilk İslâm toplumu irdelenmektedir. Bu süreçte İslâm tarihî kaynaklarından yararlanılmakla beraber doğru veya yanlış, çarpıtmaya yönelik, tarihî gerçeklerle uyuşmayan, fanteziye dayalı çeşitli ifade ve mülâhazalar yer almıştır.⁴³ Meselâ, William of Tripoli, Bahira'nın Hz. Muhammed'e Tanrı'ya inanmayı, İsâ'yı ve Meryem'i sevmeyi öğreten kutsal bir rahip olduğunu savunmuştur.⁴⁴ Peter Venerable ayrıca İslâm'a yönelik olarak ilmî çalışmaları

⁴⁰ Bekir Karlığa, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, s. 127, Daniel, *a.g.e.*, s. 47,67.

⁴¹ Alain de Libera, *Ortaçağ Felsefesi* (çev. Ayşe Meral), İstanbul 2005, s. 430, 431.

⁴² Daniel, *a.g.e.*, s.68-70.

⁴³ *a.g.e.*, ss. 79-108.

⁴⁴ *a.g.e.*, s. 89. Hıristiyan polemikçilerin eserlerinde geçen Bahira ile ilgili unsurlar hakkında daha geniş bir çalışma için bk. Barbara Roggema, *The Legend of Sergius Bahira, Eastern Christian Apologetics and Apocalyptic in Response to Islam*, Brill 2008.

önemsemiş, İspanya'da bir tercüme heyeti oluşturmuş, bunun bir neticesi olarak 1143 de bir Arap ile beraber Robert de Keton isimli bir İngiliz'in desteği ile Kur'an'ı tercüme etmiştir.⁴⁵

Ortaçağ Batı düşünürlerinin önde gelenlerinden birisi olan Dante, 1321 yılında İslâm düşüncesinde Hz. Muhammed'in Miraç olaylarına dayanarak üretilen ve yazılan risalelerin Latince çevirilerini örnek ve model alarak⁴⁶ yazdığı *İlahi Komedya*'sının Cehennem bölümünün 28. sonatında Hz. Muhammed'i tasarladığı bu mekânın en düşük olan kısmına yerleştirir.⁴⁷ Buna göre, birinci bölümde şehadet düşkünleri, ikinci bölümde oburlar, üçüncü bölümde itaatsizler, dördüncü bölümde öfkeli, beşinci bölümde intihar edenler, altıncı bölümde mürtedler, nihayet sekizinci bölümde de sahtekâr olarak Hz. Muhammed yer alır.⁴⁸ Dante (ö.1321) İslâm'ın doğuşu ve Hz. Muhammed'in hayatı hakkında yetersiz bilgilere sahip olmasına rağmen böylesine bir şey yapmıştır. Dante, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi Hıristiyanlık'la İslâm arasındaki büyük ayrışmanın müsebbipleri olarak görüyordu. Ayrıca, araştırmaya dayanmayan bilgileriyle Dante de Hz. Muhammed'i papalık arzusu içinde olan birisi olarak yorumlamıştı ve bu konuda çarpık bilgilere sahipti.⁴⁹ Dante'nin *İlahi Komedya*'sının İnferno bölümünün 28. Sonatı daha sonra Batı resminde çeşitli ressam tarafından defalarca çizilmiştir.

Özetlemek gerekirse, Ortaçağ boyunca Batı'da Hz. Muhammed tasavvurunun oluşmasında üç tür etkenden söz etmek mümkündür. Birinci tarzda İslâm ve Hz. Muhammed Hıristiyan feodalitesinin şartlarına göre yorumlanmış, İslâm, Hıristiyanlığın sahte bir türevi olarak görülmüştü. Destanlar başta olmak üzere diğer ana dillerdeki metinlerde İslâm'ın ve Hz. Muhammed'in sunumu tamamen negatif bir karakter arz etmiştir. Bu değerlendirmeler doğru ve ulaşılabilir bilgidir ziyade önyargıya dayanarak üretilmiştir. Hz. Muhammed'le ilgili bilgiler her türlü

⁴⁵ Ali Erbaş, "Müslüman-Hıristiyan Münasebetleri Sürecinde Hıristiyanların İslâm'a ve Müslümanlara Bakışı", *İLAM*, III/1, s. 132.

⁴⁶ Otfried Lieberknecht, *A Medieval Christian View of Islam*, Lecture, Minneapolis 1997, s. 1, 10, http://www.lieberknecht.de/~diss/papers/p_moham.pdf (erişim tarihi 08.08.08).

⁴⁷ Dante, *Divine Comedy* (trs. Allen Mandelbaum), New York 1982, xxviii, s. (22-36)4.

⁴⁸ *The Comedy of Dante Alighieri*, Cantica I: Hell (trs. Dorothy L. Sayers), London 1949, s. 99.

⁴⁹ İbn Warraq, "Said ve Saidciler ya da Üçüncü Dünya Entelektüel Terörizmi", *Cogito*, sy. 37 (Güz 2003), s. 299 İbn Warraq, Edward Said'in *Oryantalizm* kitabında kullandığı metoda ve bazı malzemelere eleştiriler getirmektedir. Fakat, Said'in kısmen bilgi yanlış, kısmen yanlış anlama ve kısmen bağlamından koparma şeklinde düştüğü hatalar onun artık klasik olarak kabul edebileceğimiz kitabının oryantalizmin niyetleri ve envanteri hakkında ortaya koyduğu öneminden bir şey kaybetmiyor. Örneğin Dante'nin Hz. Muhammed'i tahkir ve aşağılaması, onun Batı kültüründeki evrenselcilığe yönelik niyeti, İslâm ilâhiyatı ve tarihi hakkındaki kısmi bilgisi gibi gerekçelerle meşru gösterilemez. Zaten Said de eserine yönelik benzer çevrelerden gelen eleştirilere ayrı bir çalışma ile karşılık veriyor. bk. Edward Said, *Oryantalizm Eleştirileri* (çev. İslâm Özkan), Ankara 1998.

ilmî kanıtlamadan yoksun bir nitelik' arzetmişti. Ayrıca bu metinlerde İslâm'ın imajlaştırılması girişimi tamamen bilgilendirmeden ziyade öyküleyiciydi. İkinci tür yaklaşım ise, İslâm'a karşı Hıristiyanlığı savunan polemik türü eserlerdi. Bu eserlerde teolojik argümanlar ve skolastik yöntemler kullanılmıştı. Eserlerin senaryosu çok seslilik ile ilerliyor nihai olarak Hıristiyanlığın zaferi ile sonuçlanıyordu.⁵⁰ Üçüncü tür eserler ise papazların din hizmetlerinde kullanılmasına yönelik olarak hıristiyan halkı hedef kitle olarak seçen broşür tarzı risalelerdir. Bu metinler Latince ve Fransızca'ydı ve önceki iki geleneğin malzemelerinden yola çıkarak oluşturulmuştu.

2. Aydınlanma Dönemi Batı Düşüncesinde Hz. Muhammed

Rönesans ve Aydınlanma ile beraber Batı düşüncesinin, kilisenin siyasal teolojisi ile mücadele içine girmesiyle, Batı entelektüel dünyasında İslâm ve Hz. Muhammed'le ilgili farklı yorumların yapılmaya başlandığı gözlenmekte, tek tip ve basmakalıp bilgilerin artık çatallaşmaya başladığı müşahade edilmektedir. Buna paralel olarak bu asırlardan sonra Batı düşüncesinde Hz. Muhammed ve İslâm algısı birçok iç tartışmanın da konusunu oluşturmuştur. Bir kısım düşünürler Batının İslâm hakkında yaptığı eleştiri geleneğine dayanıp, bu geleneği Hıristiyanlığı da işin içine katarak bütün dinler için genellemek suretiyle sürdürmek istemişlerdir. Ayrıca, bu dönemden itibaren entelektüel düşünce kilise otoritesi ile çatıştığı için, İslâm ve Hz. Muhammed hakkındaki kanaatlerin de bu amaçla değişmiş olabileceği görülmektedir. Reform hareketleri ve akılcılık akımlarının güçlenmesi Hz. Muhammed'e klasik bakışın ötesinde tasavvur geliştiren insanların temayüz etmesine sebep olmuştur. Bu dönemde Batı düşüncesinde Hz. Muhammed hakkındaki değerlendirmelerde olumlu tutum takınılmasında artık İslâm'ın siyasal ve askeri bir güç olarak duraklama ve gerileme dönemine girmesi de bir sebep olarak sıralanabilir. Fakat Hz. Muhammed'i olumlayan yorumların ve değerlendirmelerin siyasal ve sosyolojik olarak çeşitli kökenleri ve sebepleri de mevcuttur. Buna rağmen Batı düşüncesinde Hz. Muhammed'i tahkir ve aşağılama geleneği ısrarlı bir şekilde aynen devam etmiştir.

Hız. Muhammed hakkındaki önyargılar, Batı düşüncesinde ansiklopediler çağı olarak adlandırılan XVII. yüzyıldaki derlemelere yansımış, (özellikle D'Herbelot'un ansiklopedisi), Cambridge'de İslâm tarihi ile ilgili çalışmalara nüfuz etmiş, akabinde klasik oryantalizm ve ilk İslâm Ansiklopedisi'nin de temel yapıtaşlarını ve bakış açısını oluşturmuştur. Batı düşüncesinde ilk ansiklopedi olarak kabul edilen *Bibliothèque Orientale*'de, D'Herbelot (ö.1695) Dante'nin Hz.

⁵⁰ Bu dönemde oryantalizmin başlangıcı olarak sayılabilecek kısmi ilmi eserlerdeki İslâm ve Hz. Muhammed imajı bk. Ali Erbaş, "Müslüman-Hıristiyan Münasebetleri Sürecinde Hıristiyanların İslâm'a ve Müslümanlara Bakışı", *İLAM*, III/1, s. 132-136,150.

Muhammed hakkında söylediklerinden geri kalmamaktadır. Bu ansiklopedi, temelde tarihi kudst tarih ve âdî tarih olmak üzere ikiye ayırmakta ve 'kudst tarih' olarak yahudi-hıristiyan tarihini, 'âdî tarih' olarak da müslüman tarihini vasıflandırmaktadır. Bu ansiklopedide de Hz. Muhammed, Hıristiyanlık'tan ayrılan, Muhammedizm denen bid'atin düşünürü ve kurucusu olarak sunulmaktadır. İslâm başlığı altında D'Herbelot, önce peygambere verilen bütün isimleri sıralamakta, onun hakkında ilim ve ahlak sınırlarını aşan ifadeler kullanmaktadır. D'Herbelot ideolojik yönünü ise "Muhammed. Meşhur düzenbaz. Din adını da alan ve bizim Muhammedilik dediğimiz bir bid'atın düşünürü ve kurucusu. Kur'an müfessirleri ve İslâm yahut Muhammed Şeriatı tahsil eden fıkıhçılar bu yalancı peygambere; Aryenlerin, Paulisyen yahut Pauliyenlerin ve öteki din kaçkınlarının İsa'ya verip de O'nu uluhiyetinden ettikleri bütün güzel vasıfları lâyük görmüşlerdir"⁵¹ sözleriyle ortaya koymaktadır. D'Herbelot, **Eslam, Din ve Muhammed** başlıkları altında, Kur'an'ın oluşturulması ile ilgili tartışmalara, Kur'an'da geçen peygamber kıssalarıyla ilgili bilgilerin kaynağına, Kâbe'nin müslüman dünyasındaki konumuna, Hz. Muhammed'in aile yaşantısı ve evliliklerine kısmen ve eksik bilgilerle değinmektedir.⁵² Ayrıca, bu dönemde yazılan Fransızca sözlüklerde sahtekâr kelimesi tarif edildikten sonra örnek olarak Hz. Muhammed verilmiştir. Fransız müellif Furetière yazdığı sözlüğünde, "imposteur" kelimesinin eş anlamlılarını aktarır, tarifini yaptıktan sonra, Hz. Muhammed'i insanların büyük çoğunluğunu aldatan bir sahtekâr olarak örneklendirmektedir. Keza, 1694'te yazılan *Dictionnaire de l'Academie Française* adlı eserde de imposteur/sahtekâr kelimesi aynı şekilde tanımlanmakta ve örneklendirilmektedir.⁵³ Sahtekârlık üzerine bu tür konuşma ve tanımlama Batı'nın İslâm'a karşı olan retoriğinin daimî bir parçası olmuştur.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Batı'da İslâm imajının oluşmasında çeşitli etkenlerden bahsetmek mümkündür. İslâm hakkındaki imajın olumlu ve olumsuz yönde ilerlemesinde Arapça, Türkçe ve Farsça bilen, dolayısıyla İslâm klasiklerine birinci elden ulaşabilen bilim adamlarının düşünce çevrelerinde etkin olmaları önemli bir işlev görmüştür. Bunlar, Veyssière (ö. 1739), Voltaire (ö. 1778) ve Diderot (ö. 1784) gibi daha sonraki yazarlara İslâm hakkında malzeme sağlamışlardır. Bunların arasında, 1700'lü yıllarla beraber İslâm klasiklerinin Fransızca literatüre girmesinde ve çevrilmesinde önemli bir görev üstlenmiş ve uzun yıllar

⁵¹ Edward Said, *Oryantalizm*, s. 112, Bartholomé D'Herbelot, *Bibliothèque Orientale ou Dictionnaire Universel*, Reprint of the Edition The Hague, 1777, Publications of the Institute for the History of Arabic-Islamic Science, Frankfurt-1995, vol.2, ss. 648-657, D'Herbelot'in yapıtında aynı başlıklar altında ele aldığı "hadis" ve "sünnet" maddelerinin ayrıntılı değerlendirmesi için bk. Mehmet Görmez, "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevkededen Temel Faktörler", *İslâmiyat Dergisi*, III/1, (Ankara 2000), s. 13-14.

⁵² Ahmad Gunny, *Images of Islam in the Eighteenth-Century Writings*, ss. 45-54.

⁵³ Ahmad Gunny, *Images of Islam in the Eighteenth-Century Writings*, s. 4.

Collège Royal'ın Arapça bölüm başkanlığını yapmış, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z Zünûn* adlı eserini kısmen Fransızca'ya çevirmiş, Antonie Galland (ö. 1715) bulunmaktadır. Galland, D'Herbolet'in sözlüğünden önce bir doğu sözlüğü hazırlamayı planlamış, fakat yeterli malzeme bulamadığı için bunu başaramamıştır.⁵⁴ Galland'ın söz konusu çevirilerinden önce, İslâm kaynakları ile ilgili Hottinger'in *Bibliotheca Orientalis* adlı eserinde sadece birkaç tane Arapça eserin adı mevcuttur.⁵⁵ Bu dönemde Galland ve D'Herbelot'un yanında İslâm'la ilgili akademik çalışma yapan bir diğer müellif de Utrecht Üniversitesinde Doğu dilleri bölümünde profesör olan Adrien Reland'dır (ö. 1718). Reland, *De religione Mohammedica* adlı eserinde müslümanları hıristiyanların düşmanı olarak sunmakta fakat İslâm'daki hoşgörüyü övmektedir.⁵⁶ Reland ayrıca Kur'an'ın çevrilmesine karşı çıkmakta ve sık sık 1143 yılında Kur'an'ı Latince'ye çeviren Robert Retenesis'i eleştirmektedir.⁵⁷ Bu dönemin bilimsel araştırmacılarından biri olan Simon Ockley (ö. 1720) de Kur'an'da geçtiği şekliyle Hz. Muhammed'in okur yazar olup olmadığını sorgulamakta ve Kur'an'ı üretebildiğine göre, onun Arapça'da çok yetenekli birisi olduğunu belirtmektedir.⁵⁸

Protestanlar'ın İslâm'a bakışı da genel olarak olumsuz izler taşımakla beraber Katolik Kilisesi ile mücadele etmenin bir gereği olarak iyimser yorumlamalar da söz konusu olmuştur. Protestanlığın ortaya çıkışı ile beraber İslâmiyet, Katolik ve Protestanlar'ın kendi aralarındaki tartışmalarda birbirlerini itham etmeleri açısından kullanılan birer malzeme haline gelmiştir. Katolikler Protestanlar'ı tenkit etmek için Hz. Muhammed'in ilk Protestan olduğunu iddia etmişler, ona tabi olanları da ilk Protestanlar olarak adlandırmışlar, buna karşın Protestanlar da Tanrı'nın Katolik Kilisesi'ni cezalandırmak için Hz. Muhammed'i ortaya çıkardığını savunmuşlardır.⁵⁹ Protestanlar, Hz. Muhammed'e hakaret etme konusunda tamamen masum olmamakla beraber XVII. ve XVIII. yüzyıllarda İslâm'a daha sempatik bakmışlardır. En azından *l'Apologie pour la Réformation*'un yazarı Pere Jurieu (ö.1713) ve *Historical and Critical Dictionary* adlı sözlüğün yazarı Pierre Bayle (ö.1706) gibi bazı Reform Kilisesi üyelerinin görüşleri İslâm'ın Roma Katolikliğine göre daha tercih edilebilir olduğu yönündedir.⁶⁰ Bu açıdan bakıldığında, on yedinci yüzyıl İslâm'ın ve Hz. Muhammed'in övüldüğüne şahit olmuştur. Jurieu, Batı düşüncesinde ilk defa, insanları Müslümanlığın acımasız bir hizip olduğu, insanları ya ölüm ya da Hıristiyanlık'tan vazgeçme seçenekleriyle

⁵⁴ a.g.e., ss. 37-44.

⁵⁵ a.g.e., s. 44.

⁵⁶ a.g.e., s.54-57.

⁵⁷ a.g.e., s. 57.

⁵⁸ a.g.e., s. 58.

⁵⁹ Hilal Görgün, "Muhammed-Literatür/Batı Dünyası", *DİA*, XXX, s. 477.

⁶⁰ Ahmad Gunny, *Images of Islam in the Eighteenth-Century Writings*, s. 65.

le karşı karşıya bırakarak yayıldığı önyargısından kurtarmanın şart olduğunu, Serazenler'in (müslümanların)⁶¹ tutumunun yamyamların acımasızlığını aşan Papalığın tutumuna kıyasla İsevî bir yumuşaklık olduğunu belirtmiştir. Jurieu, Roma Katolikliğini eleştirmek adına müslümanların hoşgörüsünden bahsetmekte, bir manada Roma Katolikliğine karşı Romanın İseviliğin sapık bir kolu olarak tanımladığı İslâmiyet'i bu açıdan olumlamaktadır.⁶² Jurieu'nin bu değerlendirmeleri daha sonra Pierre Bayle'nin *Historical and Critical Dictionary* adlı sözlüğüne de yansacaktır. Bu eser ilginç bilgiler içermesinden dolayı XVIII. yüzyılda en fazla okunma imkânı bulmuş, Amerikan kütüphanelerinin İncil'den sonra en fazla satın aldığı eser olmuş ve XIX. yüzyılda defalarca basılmış bir bibliyografik ansiklopedi mahiyetindedir.⁶³ Bayle, müslümanların öteki dinlere karşı her zaman hıristiyanlardan daha insanca davrandığını belirtmektedir. Bayle, yorumlarında Türklük ile İslâm'ı aynı anlamda kullanmakta ve Türkler'in hoşgörüsünden bahsederken aslında İslâm'ın hoşgörüsünden bahsetmektedir. Bayle, Hz. Muhammed'e düşmanca bir yaklaşımda bulunmamış ve O'nu İslâm'ın hoşgörüye imkân tanıyan bir din olmasından dolayı bir dost edasıyla değerlendirmeye tabi tutmuştur. Müellif sözlüğündeki *Mahomet* adlı başlıkta ilk önce Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğru olup olmadığı üzerinde durmuş, asırlardır sahte peygamber ve sahtekâr olarak anılan Hz. Muhammed hakkında Ortaçağ boyunca olumlu ve olumsuz bakış sergileyenlerin bir listesini çıkarmak istemiştir. Bayle, Hz. Muhammed hakkında anlatılan masalımsı hikayelerden kurtulmak istemiş, bu konuda hıristiyanları eleştirmiştir.⁶⁴ Fakat, malzeme yetersizliğinden yakınlıkla Hz. Muhammed'in biyografisi konusunda yeterince yeni bir şeyler söylememiş, İslâmî kaynaklarla uzlaşmayan haberleri aktarmak zorunda kalmıştır. Bayle'nin yaklaşımlarının etkisi başka bir Protestan olan Methurin Veyssiérre'nin eserlerine de yansımıştır. Veyssiérre, *Four treatises concerning the worship of the Mohametants* adlı eserinde, İslâm'a yönelik olarak Katolik saplantılar içinde değildir. O, Hz. Muhammed'in insanların kendine inanması için güç kullanmayı salık verdiği iddiasının, müslümanların tarihsel uygulamalarıyla çeliştiğini ve bu konuda

⁶¹ Ortaçağda Batı hıristiyanlar müslümanlar Serazen (Saracen) terimi ile nitelendirmişlerdir. Kavram klasik coğrafi bağlamda Sina yarımadasında yaşayan insanlar için kullanılmışsa da Yunanlılar ve Romalılar Suriye ve civarındaki Müslümanlara Serazen demişler; bilahare bu ifade önce Sicilya'ya ve güney İtalya'ya yerleşmiş olan Araplar ve zamanla da tüm müslümanlar için kullanılmıştır. Serazen Roland'ın Şarkısı'ndan geldiği şekliyle putperest mânâsına kullanılmıştır. Bülent Şenay, "Yahudi-Hıristiyan İlişkilerinin Tarihi, Anti-Semizizm ve Oryantalizm", *Oryantalizmi Yeniden Okumak, Batıda İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, Ankara 2003, s. 90, 7. dipnot.

⁶² İbn Warraq, "Said ve Saidciler ya da Üçüncü Dünya Entelektüel Terörizmi", *Cogito*, sy. 37, s. 307.

⁶³ Harold Stone, "Why Europeans Stopped Reading Averroes: The Case of Pierre Bayle", *Alif: Journal of Comparative Poetics*, Kahire 1996, XVI, s. 83.

⁶⁴ Ahmad Gunny, *Images of Islam in the Eighteenth-Century Writings*, s. 73-76.

Katolikler'in yanıldığını savunmuştur.⁶⁵ Ayrıca, bu eserde, müellif Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili olarak da ilk kaynaklardan haberdar olmuş gibi bahsetmektedir. Yazar Hıristiyanlığın kutsallığını üstü kapalı bir şekilde eleştirebilmek için İslâm'ın din görevlilerini de kapsayan evlilik gibi dünyevi yönlerine sempati ile bakmıştır.⁶⁶

Böylelikle Katolikliğin ve Protestanlığın teolojik ve siyasî tartışmalarında İslâm üzerinden bir suçlama ve onay arayışı, İslâm imajının olumlu ve olumsuz olmasına yol açmıştır. Bu dönemde, İslâm imajı, savunucularının Katolik ve Protestan olmasına göre alçaltılmış veya yüceltilmiştir.

XVII. ve XVIII. yüzyılda Hz. Muhammed'e olumlu bir şekilde bakmanın bir diğer etkeni ise, bazı siyer kitaplarının batı dillerine çevrilmesidir. 1723 yılında, tarihçi Ebü'l Fidâ'nın tarihinden Hz. Peygamber'in hayatına dair bazı bölümler çevrilmiş aynı zamanda Latince çevirisi *De Vita et rebus gestis Mohammedis* adıyla basılmıştır. Bu akademik kitabın popüler bir biyografiye dönüşmesi, Hz. Muhammed'in Batı'daki tarihsel imajına ters düşmüştür. XVII. ve XVIII. yüzyılda yazılan ve Arapça'dan çevrilen bu tür eserlerde, bir yandan Hz. Muhammed'e olumlu bir şekilde bakılması sağlansa da bir yandan da bu tür eserlere rağbet etmeden olumsuz imaj üreten faaliyetler sürüp gitmiştir.

Bir hıristiyan müdafî olan Hugo Grotius (ö.1645), *The Truth of the Christian Religion* adlı eserinin ilk altı bölümünü *Muhammediliğin Çürütülmesi*'ne ayırmış, bu bölümde İslâm'ın hıristiyanları günahlarından dolayı cezalandırmak için Hz. Muhammed tarafından Arabistan'da yayılmasına Tanrı tarafından izin verildiği savunulmuştur. Grotius'un İslâm'ın ortaya çıkışına dair bu teorisi, daha sonra çeşitli hıristiyan düşünürler tarafından da benimsenmiştir. Grotius, Hz. İsa ile Hz. Muhammed'i de çeşitli açılardan kıyaslamıştır. O, Hz. Muhammed'in, İsa'yı Kutsal Kitapta vaadedilmiş bir Mesih olarak kabul ettiğini, İsa'yı Allah'ın ismiyle çağırıldığını, dolayısıyla İsa'nın Hz. Muhammed'den üstün olduğunu, çünkü halihazırda Hz. Muhammed'in Medine'deki türbesinde gömülü bulunduğunu, İsa'nın da cennette olduğunu, Hz. Muhammed'e ilk inananların soyguncu olduğunu, oysa İsa'ya inananların Tanrı'dan korkan günahsız insanlar olduğunu, müslümanların askerî ve dünyevî başarıdan başka İslâm'ın hakikatliğini gösterebilecek herhangi bir delillerinin olamayacağını, Hıristiyanlığın sevgi ve sabrı İslâm'ın ise intikamı öğrettiğini savunmuştur.⁶⁷

Fransız rahip ve yazar Jacques Abbadia (ö.1727) ise, Hz. Muhammed'in Hıristiyanlığa ve diğer geleneklere dayanarak din oluşturmuş bir sahtekâr değil, bu

⁶⁵ a.g.e., s. 76.

⁶⁶ a.g.e., s. 78.

⁶⁷ Ahmad Gunny, *Images of Islam in the Eighteenth-Century Writings*, s. 66-67.

geleneklerle fazla bağı olmayan bir pagan olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, bu açıdan İsa ile Hz. Muhammed'in karşılaştırmasını yapmak mümkün değildir. Aynı şekilde Hz. Muhammed, Tanrı ve Tanrı'nın oğlu olmadığı için Kur'an da Tanrı'nın sözlerinden oluşmamıştır. Müellif, XVII. yüzyıl edebiyatında sıkça geçen müslümanların diğer dinlere yönelik hoşgörüsünü de nihâf olarak hepsini yıkmak istediği için geçici bir tutum olarak yorumlamıştır.⁶⁸

XVII. yüzyıl Batı edebiyatında İslâm imajının oluşmasında Batılı gezginler, diplomatlar ve hristiyan misyonerlerin aktardıkları bilgilerin ve mektupların da önemli bir rolü olmuştur. Bu yazarların, Batı dünyasına İslâm toplumlarında gördükleri sosyal, dinî ve kültürel hayata yönelik tecrübelerini ve bilgilerini taşımak yerine, gerçekten ziyade hayale dayalı unsurlarla bezenmiş ibadet, boşanma, evlilik, miras hukuku, Hz. Muhammed'in hayatı ve şahsiyeti konularında Batılı insanların İslâm hakkında duymak istedikleri önyargılı unsurları aktardıkları gözlemlenmektedir.⁶⁹

Giovanni Paolo Marana (ö. 1693) *Letters Writ by a Turkish Spy (Bir Türk Casusu Tarafından Yazılan Mektuplar* adlı eserini, Montesque'nin *Letteres Persanes (İran mektupları)*'ni, Voltaire'in (ö. 1721) *Felsefe Sözlüğü*ndeki Asyalı tipi ve Kont Henri de Boulainvilliers'in (ö. 1722) 1730 yılında Londra'da basılan Hz. Muhammed'i savunan yaşam öyküsünü bu tür eserler arasında sayabiliriz. Humphrery Prideaux ise yazdığı eserde Hz. Muhammed'e hakaret etme geleneğini sürdürmüş, bunun için telif ettiği meşhur biyografik eserinin adını *The True Nature of Imposture Fully Displayed in the Life of Mahomet*, (Muhammed'in Hayatında Tamamen Sergilenen Sahtekarlığın Gerçek Tabiatı)⁷⁰ olarak belirlemiştir.

G. P. Marana, yazdığı eserde Paris'teki Türk ajanı ile İstanbul'daki dostunun yazışmalarını konu alır. Yazar bu eserinde sünnet dünyanın İslâm anlayışı doğrultusunda haberler vermekle beraber gözleme dayalıymış gibi görünen fakat İslâmın toplumsal yaşantısına ve temel kaynaklarına uygun olmayan bazı yanlış bilgileri de eserine dahil etmektedir.⁷¹ Montesque de *İran Mektupları* adlı eserinde Şif dünyanın İslâm anlayışını ele alır. Montesque'nin övgü ve yergilerinde İran üzerinden kendi toplumunun gerçeklerini yansıtmaya çalıştığı görülmektedir. Yine de eserde Hz. Muhammed ve ilk müslümanlar hakkında birçok yanlış bilgi bulmak mümkündür. Örneğin yazar, Hz. Muhammed'in Kur'an'ı zeki bir yahudinin yardım etmesi sonucu yazdığını belirtir.⁷²

⁶⁸ a.g.e., ss. 67-72.

⁶⁹ a.g.e., s.5.

⁷⁰ Edward Said, *Oryantalizm*, s. 124.

⁷¹ Ahmad Gunny, *Images of Islam in the Eighteenth-Century Writings*, s. 107,108.

⁷² a.g.e., s. 124.

Aynı şekilde, Blaise Pascal (ö. 1662) Les Pensees adlı eserinde Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında çeşitli kıyaslamalar yaparak Hz. İsa'nın ilâhi otoriteyle konuştuğunu, mucizeler gösterdiğini, gelişinin daha önce haber verildiğini, Hz. Muhammed'de ise bunların hiçbirisinin olmadığını, dolayısıyla onun sahte bir peygamber olduğunu savunur.⁷³

Voltaire ve Gibbon (ö.1794) gibi düşünürlerin Hz. Muhammed algısına Kont Henri de Boulainvilliers'in (ö.1722) Hz. Muhammed'in yaşam öyküsünü anlattığı kitabının etkisi büyük olmuştur. Boulainvilliers'in Hz. Muhammed'e böylesine olumlu bir şekilde bakmasının altında, İslâm'ın bazı öğretilerini Hıristiyanlığa ve ruhban sınıfına karşı bir silah olarak kullanmak istemesi yatmaktadır. Müellif Hz. Muhammed'e mucize atfedilmemesini örnek göstererek İslâm'ın gizemli bir din değil makul bir din olduğunu, Hz. Muhammed'in herhangi bir tanrılık iddiası olmamakla beraber iyi bir yasa koyucu olduğunu vurgulamıştır. Boulainvilliers'in bu olumlu değerlendirmelerinden sonra, kilisenin kendi dinine uygun bir şekilde yaşamadığı sebebiyle Tanrı'nın İslâm'ı ortaya çıkarttığını savunan George Sale 1734 yılında ilk doğru İngilizce Kur'an çevirisini gerçekleştirmiştir.⁷⁴ Kur'an'ın söz konusu çevirisi birçok okur ve yazarın İslâm'a yönelik duruşunun yeniden şekil almasına sebep olmuş, aynı şekilde İslâm hakkında yaygınlaşmış birçok önyargının değişmesinde etkin olmuştur.

Voltaire'in (ö. 1778) İslâm'a ve Hz. Muhammed'e bakışı ise çeşitli eserlerinde farklı görüşler serdetmesine rağmen olumludur. Voltaire ilk önce *Fanatisme ou Mahomet le Prophète* (1742) adlı bir tiyatro yazmış, bu eserde Hz. Muhammed'i insanların ruhlarını tutsak eden bir hilekar olarak sunmuştur. İbn Warraq, Voltaire'nin *Törelere Üzerine Deneme*'sinde (1756) ve *Felsefe Sözlüğü*'nün çeşitli başlıklarında Hıristiyanlığa ve Katolikliğe karşı İslâm hakkında daha önce önyargılı olduğuna, ruhban sınıfıyla anlaşmazlığının ilerlemesi üzerine Hıristiyanlık ve İslâm anlayışında İslâm'dan yana tavır sergileyen bir tutum takındığına işaret eder. Voltaire'e göre, Hıristiyanlığın Tanrısı acımasız ve nefret edilmeyi hak eden bir zorbadır. Voltaire'in Tanrısı yahudi ve hıristiyan geleneğinin bir temsilcisi değil, insani alana müdahale etmeyen ve bu alanla ilgilenmeyen bir varlıktır.⁷⁵ Voltaire, Hıristiyanlığın karmaşık teolojisine karşılık İslâm'ın temel inançlarını ve dogmalarını daha sade ve basit olarak görür. Bu durumda o İslâm'ın temel inançları hakkında Allah'tan başka tanrı olmadığına Muhammed'in onun peygamberi olduğuna dair açıklamalar yapmıştır. Ona göre, bütün deistler için

⁷³ Robert G. Hoyland, "The Earliest Christian Writings on Muhammad: an Appraisal", *The Biography of Muhammad*, s. 276, İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*, s. 96, 97.

⁷⁴ İbn Warraq, "Said ve Saidciler ya da Üçüncü Dünya Entelektüel Terörizmi", *Cogito*, sy. 37, s. 308.

⁷⁵ Norman L. Torrey, *Voltaire*, The Encyclopedia of Philosophy, vol. 8., London 1967, s. 264.

İslâm'ın bir çekiciliği vardır, bu da İslâm'da mucize, ruhban sınıfı ve diğer dinlere hoşgörüsüzlük olmamasından ileri gelmektedir. İbn Warraq, Voltaire gibi Gibbon'un da Hıristiyanlık'la karşıtlığını daha belirgin kılabilmek için İslâm'ı olabildiğine olumlu bir bakış açısıyla sunduğunu belirtir. Bu durumda Gibbon İslâm'ın Tanrılığı hakkındaki hıristiyan dogmasını eleştirebilmek için Hz. Muhammed'in insanlığını önplana çıkarmıştır.⁷⁶

Ayrıca Voltaire, 'dünyada tek bir yasa kuran veya ülkeler fetheden yoktur ki hayatı Hz. Muhammed'inki kadar ayrıntılı şekilde yazılmasın' demektedir ve Hz. Muhammed'in hayatı hakkındaki eserlerin güvenilirliğini teyid etmektedir. Voltaire Kur'an'ın Hz. Muhammed tarafından yazılmış olabileceğini kabul ettiği için Hz. Muhammed'in okur yazar olmamasının ilginç olduğunu ve böyle bir şeyin mümkün olmadığını belirtmiştir.⁷⁷

Pozitivist felsefenin kurucusu Aguste Comte'un İslâm, Kur'an ve Hz. Muhammed ile ilgili görüşleri ise, bu felsefi akımın ülkemizde sunuluşu, algılanışı ve temsil edilmesi ile kısmen tenakuz oluşturmaktadır. Bilimsel çalışmalarının ortalarına doğru Comte "İslâm'a Özürlü Beyanı" başlıklı yazısında daha önceki dönemde İslâm hakkındaki anlayışında Katolik muhitten kaynaklanan önyargıları bilgisizce paylaştığını itiraf ettiğini, İslâm hakkındaki bu önyargıların Diderot da dahil bütün özgürleşmiş zihinlere yayıldığını işaret etmiştir.⁷⁸ Comte İslâm ve Hz. Muhammed'e kendi sisteminde yerleştirdiği yer ve biçtiği rol bakımından olumlu bir bakış açısı ile bakmış, İslâm'ın sosyal boyutunu övmüş, böylelikle İslâm ve Hz. Muhammed'i bazı bakımlardan takdir eden ender batılı düşünürlerden olmuştur. Comte "Pozitif Dine/İnsanlık Dini"ne giden yolda İslâmiyet'in Katolikliğe göre daha avantajlı bir durumda⁷⁹ ve İslâm öğretisinin Katolikliğe göre akli daha az şoke eden bir mahiyette olduğunu,⁸⁰ "eşsiz Muhammed" in dogmalar itibarıyla özdeş olan Roma ve Bizans'ın iki dininin derin karşıtlığını gözlemlemek suretiyle, iki beşerî iktidarın normal ayrılığına özgü düşünsel ve ahlakî üstünlüklerini gereği gibi görüp teslim ettiğini, Muhammed'in yetkin bir biçimde sosyal olan dehasının bu mükemmelliğin teolojik ilkeye tekabül eden medeniyetten daha ileri bir medeniyeti gerektirdiğini takdir ettiğini,⁸¹ savunmuştur. Comte, İslâmî tektanrıcılığı tesis etmek suretiyle Muhammed'in Doğu'yu

⁷⁶ İbn Warraq, "Said ve Saidciler ya da Üçüncü Dünya Entelektüel Terörizmi", *Cogito*, sy. 37, s. 309.

⁷⁷ Voltaire, *Türkler Müslümanlar ve Ötekiler* (der. Osman Yenseni), Ankara 1969, s. 5-6.

⁷⁸ Aguste Comte, *İslâmiyet ve Pozitivizm* (haz. Christian Cherfils, çev. Özkan Gözel), İstanbul 2008, s. 41, Kitap, Aguste Comte'un *Üçleme* olarak anılan eserlerinde yer alan İslâm ile ilgili bölümlerin derlemesinden oluşmaktadır.

⁷⁹ a.g.e., s. 15.

⁸⁰ a.g.e., s. 20.

⁸¹ Aguste Comte, *İslâmiyet ve Pozitivizm*, s. 25.

olduğu kadar Batı'yı da meşgul eden büyük probleme liyakatle yeni bir çözüm önerdiğini, onun hayranlık verici ampirizminin, Roma ve Grekler'in (ruhanî ve cismanî iktidar) yetersizliği uyarınca, iki iktidar ayrımıyla teolojik ilkenin kökten anlaşmazlığını muğlak bir biçimde hissettiğini ve rejiminin askerî karakteri yoluyla teokratik eğilimlerden kendini koruduğunu iddia etmiştir.⁸² Comte'un öğrencilerinden birisi olan Pierre Laffite ise hocasının bu değerlendirmelerini daha da ileri götürmüş, İslâm'ı çeşitli veçhelerinden incelemiş, Hz. Muhammed'i pozitivizmin en önemli haleflerinden birisi olarak vasıflandırmış, İslâm dinine mutlak bir saygı duyulması gerektiğini ifade etmiş ve İslâm'ın şerefine Paris'te bir cami yapılması projesini benimsemiştir.⁸³

Görüldüğü gibi Rönesans sonrası ve Aydınlanma'yla beraber Batılı düşünürler ait oldukları düşünce akımının bazı özelliklerini İslâm'da görmüşler, İslâm'ı ve Hz. Muhammed'i olumlayarak bir mânâda bunun üzerinden Hristiyanlığı eleştirmişlerdir. Bu müelliflerin üzerinde durduğu noktalar, İslâm'da belirli bir ruhban sınıfının olmaması, Hz. Muhammed'in İsa gibi ilâhî değil insani özellikleri olan bir peygamber olması, İslâm'da mucize ve gizemciliğin olmaması gibi unsurlar olmuştur.⁸⁴

Öte yandan, İngiliz ve Fransız oryantalist anlayışı ile kıyaslandığında Alman edebiyat ekolünün Hz. Muhammed'e daha olumlu bir bakış açısı geliştirdiği gözlemlenmektedir. Bu manzarada, XIX. yüzyıla beraber W. Von Goethe'nin (ö. 1832) büyük etkileri olmuştur. Goethe, henüz genç çağlarında Geoge Sale'nin (ö. 1736) yaptığı Kur'an çevirisini okumuş, Kur'an çevirilerinin daha iyi olması için görüşler serdetmiştir. Goethe geçmişten gelen Avrupa kültürünün tatmin edemediği bir sanatçı bakış açısıyla Kur'an'ı ve İslâm'ı yorumlamış ve Hz. Muhammed hakkında olumlu bir tutum sergilemiştir. Goethe, Türkçe'ye *Muhammed İlahisi* olarak çevrilen *Mahomets Gesang* adlı bir şiir yazmış ve bu şiirde Hz. Muhammed'e olan sevgisini dile getirmiş, onu susuz kalplere akan bir ırmak olarak tanımlamış, Hz. Muhammed'i doğunun ruhu olarak tasvir etmiştir.⁸⁵ Goethe, Avrupa'nın medenî imkânlarına rağmen Hz. Muhammed'in son basamağına varmış olduğu merdivenin henüz ilk basamağında bulunduğunu ifade etmiştir.⁸⁶ Ayrıca büyük Alman Şair Rilke'de *Muhammed'in Elçiliği* adlı bir şiir

⁸² a.g.e., s. 29.

⁸³ Christian Cherfils, "Ek", *İslâmiyet ve Pozitivizm*, s. 54-55.

⁸⁴ İbn Warraq, "Said ve Saidciler ya da Üçüncü Dünya Entelektüel Terörizmi" *Cogito*, sy. 37, s. 309.

⁸⁵ Muhammad Yusuf, *The Image of Prophet Muhammad in World Literature*, Daawah, Monthly Islamic Magazine: No. 29, Mart 2004, s. 3, Ayrıca bk. Alim Kahraman, "Goethe'nin "Mahomets Gesang" Şiiri: Türkçe Çeviri Üzerine", *Diyanet İlmî Dergi* (Hz. Muhammed Özel Sayısı), Ankara 2003, ss. 575-588.

⁸⁶ Abdurrahman Öncel, *Dünya Matbuatında Hz. Muhammed a.s.*, Ankara 1972, s. 8.

yazmıştır.⁸⁷

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda İngiltere ve İrlanda'da birçok düşünür genel olarak İslâm, özel olarak da Hz. Muhammed hakkında geleneksel bilgilere uygun, yer yer onların dışına çıkan görüşler serdetmişlerdir. İrlandalı yazar Charles Forster (ö. 1871) *Mahometanism Unveiled* (1829) adında bir kitap yazmıştır. Forster bu eserinde öncelikle kutsal kaynaklar ışığında İslâm'ın Hz. İsmail'e dayanıp dayanmadığını irdelemiş ve İslâm'ı takdir edip, manevî boyutunu öven ve ona saygı duyan düşünürlerden birisi olmuştur.⁸⁸ Forster'den sonra Denison Maurice (ö. 1872), Bosworth Smith (ö. 1908) ve John Drew Bate (ö. 1923) gibi İngiliz ve İrlandalı teolog ve düşünürler İslâm ve Hz. Muhammed hakkında görüşler ileri sürmüşler, diğer dinlerle İslâm'ı kıyaslamışlardır.⁸⁹ Bosworth Smith, Hz. Muhammed hakkındaki kanaatlerinde Srenger ve E. Renan'ın söylediklerini doğru bulmamış ve onları eleştirmiştir.⁹⁰

Bu dönemde İngiliz şâirleri de İslâmî değer ve temalardan esinlenmişler bunları bir şekilde eserlerinde işlemişlerdir. Örneğin Samuel Taylor Coleridge (ö. 1834) ve Byron gibi şâirler İslâm'dan oldukça etkilenmişlerdir. Lord Byron (ö. 1824), *Don Juan* adlı epik çalışmasında kahramanının dilinden Hz. Muhammed'i övmüştür.⁹¹ Keza, İrlandalı denemeci ve tarihçi, Thomas Carlyle (ö. 1881) Kilise'nin bakış açısına karşı Hz. Muhammed'i savunan bir tutum sergilemiştir.⁹²

Öte yandan, Rus düşünürlerden Tolstoy (ö. 1910), İtalyanlardan Caetani (ö. 1935) gibi birçok müellif İslâm'a ve Hz. Muhammed'e olumlu bir şekilde yaklaşmışlar, İslâm'ın ilâhî bir hikmet geleneği olduğuna dikkat çekmişlerdi. Tolstoy'un bir muvahhid olarak anılmasında İslâm'a dair edindiği bilgilerin önemli bir payı vardır. Tolstoy'un ölümünden bir yıl önce Hz. Muhammed'in bazı hadislerini yorumladığı bir risale yazdığı iddia edilmiştir. Söz konusu eserde Tolstoy'un Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu ve bu konuda herhangi bir sırrın olmadığını belirttiğinden bahsedilmiştir. Fakat bu eserin Tolstoy'a ait olup olmadığı tartışmalıdır.⁹³

Keza, XIX. yüzyıl Amerikan düşünürü Washington Irving (ö. 1859) İspanya'da diplomatlık yaptığı yıllarda Hz. Muhammed'in şahsiyetini olumlamaş, ona ilgi duymuş ve onun hakkında bir biyografi yazmıştır. Ayrıca İrlandalı şâir Sir

⁸⁷ Abdurrahman Öncel, *Dünya Matbuatında Hz. Muhammed a.s.*, s.19.

⁸⁸ Clinton Bennett, *Victorian Images of Islam*, London 1992, s. 21-29.

⁸⁹ a.g.e., ss. 46-75.

⁹⁰ a.g.e., s. 84.

⁹¹ Muhammad Yusuf, *The Image of Prophet Muhammad in World Literature*, Daawah, Monthly Islamic Magazine: No. 29, s. 2.

⁹² Clinton Bennett, *Victorian Images of Islam*, s.10, 45.

⁹³ Tolstoy, *Hz. Muhammed* (önsöz ve derl. Prof. Dr. Telman Hurşidoğlu Aliyev), İstanbul 1995.

Bernard Shaw (ö. 1950), Hz. Muhammed hakkında klasik hıristiyan düşüncenin ötesinde görüşler serdetmiş, onun insanlığın kurtarıcısı olarak adlandırılması gerektiğini söylemiş, Hz. Muhammed'i insanlığın halaskârı olarak sunmuştur.⁹⁴

3. Klasik (Metodolojik) Oryantalizmin Hz. Muhammed Tasavvuru

1800'lü yıllarla beraber İslâm'ın ilâhî vahiy sonucu temayüz etmiş bir din olarak değil de Hz. Muhammed tarafından, kültürel birikme, zihinsel dışavurum, eski dinlerin, geleneklerin ve kültürlerin derlenmesi sonucu ortaya çıkarılmış, daha sonra hayatın ve dünyanın her alanında hızla yayılan bir ideoloji, sapık bir mezhep olduğu anlayışı Batı düşüncesinde hakim unsur olmuştur. Bundan sonra, Hz. Muhammed'in hayatına, siyer ve mağazi literatürüne yönelik araştırmaların yoğunlaştığını ve hız kazandığını gözlemlemekteyiz. Bu tarihlerde İslâm üzerine araştırmalar yapan bütün oryantalistler Hz. Muhammed'in hayatına yönelik araştırmalar yapmışlardır. 1850 ile 1950 yılları arasında yapılan önemli bazı çalışmaları sıralamak gerekirse aşağıdaki eserleri zikredebiliriz. Alois Sprenger, *The Life of Muhammad from Original Sources* (1851), William Muir, *The Life of Muhammad* (1858), Wellhausen, *Muhammad in Madina* (1882), Krehl, *Das Leben Muhammad* (1884), Grime *Mohammed* (1892), Buhl, *Muhammad* (1903), Margoliouth, *Muhammad and The Rice of Islam* (1905), Tor Andrae, *Muhammad the Man and his Faith* (1936), Blachère: *Le Probleme de Mohamet* (1952), Watt, *Muhammad at Macca* (1953), *Muhammad at Madina* (1956). Ayrıca, bu dönem boyunca, Hz. Muhammed'in hayatına dair klasik Arapça eserler Batı dillerine çevrilmiştir.⁹⁵

Klasik oryantlizmin mahiyetinde Hz. Muhammed'e yönelik olarak ahlakî düşüklük, sara vs. gibi ithamlar kendini hissettirmemekte fakat diğer teolojik konularda da herhangi bir ilâhî kaynak doğrulaması veya belirgin bir akademik bakış sergilenmemekte, bu literatüre indirgemeci üslup hâkim olmaktadır. Klasik oryantlizm, bu mânâda Hz. Muhammed'e hakaretle ve tahkirle değil, döneminin sosyo-kültürel ve geleneksel yaşayışının Kur'an'ın içeriğine nasıl nüfuz ettiğini ortaya koyarak, bir mânâda Hz. Muhammed'in getirdiği mesajın döneminin düşünce hareketlerinin bir derlemesi olduğunu vurgulamakla yaklaşmaktadır.

Bugünkü Modern Batı'da Hz. Muhammed tasavvurunun olumsuz yönde oluşmasında sözünü ettiğimiz klasik oryantlizmin önemli bir payı vardır. XIX. ve XX. yüzyıllarda birçok şarkiyatçı İslâm ilimlerinin klasik kaynaklarından yola çıkarak İslâm'a Hz. Muhammed tarafından oluşturulmuş bir tanımlama getirmiş-

⁹⁴ bk. The Genuine Islam (Ansiklopedi), Sir Bernard Shaw, vol. 1 No: 8, 1986, Abdurrahman Öncel, *Dünya Matbuatında Hz. Muhammed a.s.*, s. 9.

⁹⁵ Mehmet Görmez, "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevkedten Temel Faktörler", *İslâmiyat Dergisi*, III/1, s. 14.

lerdir. Bu dönemde I. Goldziher, David Samuel Margoliouth (ö. 1940), Herman Rakendorff (ö. 1924), Frantz Buhl (ö. 1932), Leone Caetani (ö. 1935), Emile Dermenghem (ö. 1971) ve W. Montgomery Watt (ö. 2006) gibi şarkiyatçılar daha sonraki oryantalist kuşağı etkileyecek şekilde bu alanda çalışmalar yapmışlardır. Dermenghem'in eserini ve kısmen de Watt'ı istisna kabul ederek bu çalışmalarda ele alınan en ortak temanın, İslâm'ın Hz. Muhammed tarafından kurulduğu, Kur'an'ın Hz. Muhammed tarafından üretildiği yönünde olduğunu söyleyebiliriz. Bu mânâda İslâm bir tür Muhammedizm'dir. Bu adlandırma daha önceki asırlarda yapılmış, buna paralel olarak İslâm klasikleri, kültür ve medeniyeti hep bu adlandırmanın ideolojik içeriği çerçevesinde irdelenmiştir. Klasik oryantalizm, İslâmî ilimlerin hemen hemen her kolunda eserler vermiş, bu alanlarda otorite sahibi olmuş veya sıklıkla eleştiriye tabi tutulmuştur.

Araştırmalarında İslâm'ın ilk üç yüzyıldaki yazılı eserlere güvenilir olmaktan ziyade yoğun bir şüpheli bakışa sahip olan, Batı'da ve İslâm dünyasında İslâmî ilimler araştırmalarında metodolojik olarak önemli bir etkisini gördüğümüz Goldziher'in (ö. 1921) hadisle ilgili söz konusu araştırmalarının adı İslâmî terminolojinin kategorilerine uygun olacak şekilde sünnet veya hadis tetkikleri değil *Muhammedizm Araştırmaları*'dır (Muhammedanische Studien)⁹⁶. Goldziher'in külliyyatı tamamen Muhammedizm argümanları çerçevesinde gelişmiştir. Ona göre Kur'an Hz. Muhammed'in asıl fikirlerini barındıran bir kitap, hadis külliyyatı da Hz. Muhammed'i takip eden ilk üç asır içinde onun adına üretilmiş sözler ve davranışların sözlü olarak ifade edilmiştir.⁹⁷ Goldziher'e göre, Kur'an, Hz. Muhammed'in Yahudilik ve Hıristiyanlık'tan rastgele derlediği tarihi bir malzemedir.⁹⁸ Ona göre, İslâm, Mekke'nin Hz. Muhammed'ce yahudileştirilmiş dinî adetleridir,⁹⁹ Hz. Muhammed İslâm dininin kurucusudur, o yeni görüşler îlân etmemiş, insanın sonsuzluk ve aşkıyla ilişkisi hakkındaki önceki algılamaların

⁹⁶ Ignaz Goldziher, *Muhammedanische Studien*, (1888-1889), Halle-1989-90.

⁹⁷ Goldziher'in Buhârî ve Müslim hadis külliyyatının kaynaklarına dair öne sürdüğü söz konusu yaklaşım başta Fuat Sezgin olmak üzere birçok müslüman müellif tarafından eleştirilmiş, Goldziher'in bilimsel olarak tutarlı olmadığı ve meseleye İslâmî ilimler nokta-i nazarından bakmadığı savunulmuştur. Burada Goldziher'in hadislerin derlenmesi ve toplanması ile ilgili olarak, yazılı kaynaklara dayanmadığı, şifahi unsurlardan beslendikleri, hadis derleyicilerinin bilimsel disiplin içinde çalışmadıkları, bu sözlerin rey ve hadis taraftarlarının çekişmeleri sonucu üretildiği gibi temel varsayımlarının tutarsızlığı söz konusu olmuştur. bk. Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1956, Buhârî için, s. 6, 40, Müslim için, s. 46, Goldziher'in hadis tezleriyle ilgili bazı yaklaşımları aynı şekilde Tayyip Okıç ve Talat Koçyiğit tarafından eleştirilmiştir. bk. Mehmet Emin Özafşar, *Bau Bilişçülü ve Oryantalist Mesai, Oryantalist Yaklaşım İtirazları* (der. M. Emin Özafşar), Ankara 1999, s. 25-26.

⁹⁸ Ignaz Goldziher, *İslâm Tefsiri Ekolleri* (çev. Mustafa İslâmoğlu), Ankara 1997, s. 25, Muh. Stud. I/10-11, Mustafa İslâmoğlu, Giriş, s. 8.

⁹⁹ Ignaz Goldziher, *Tagebuch*, Leiden 1978, s. 56-57, Tahsin Görsün, "Ignaz Goldziher, Metodu", *DİA*, XIV, 105, İbrahim Hatipoğlu, "Goldziher ve Kullandığı Metodun Hadise Yaklaşımına Etkisi", *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm* (ed., Ahmet Yücel), İstanbul 2003, s. 35.

üstüne her hangi bir zenginleştirme yapmamış ve onların değerini artırmamıştır.¹⁰⁰

Goldziher, Kur'an'ın kaynağı ile ilgili tartışmalarda Theoder Nöldeke'nin (ö.1930) *Geschichte des Qorans*, (Göttingen, 1860) adlı eserde taslağı çizilen ve Schwally tarafından geliştirilen görüşleri takip etmektedir. Goldziher'in, Abraham Geiger'in (ö.1874) Kitâb-ı Mukaddes'in asıl metni konusundaki uyguladığı hermenötik yöntemi aynen Kur'an'a uyguladığı ve İslâm'la ilgili araştırmaları boyunca Geiger'i takip ettiği kabul edilmektedir.¹⁰¹

Goldziher'in İslâm araştırmalarını bu şekilde isimlendirmesi, ayrıca ilmi çalışmalarında baskın olarak kullandığı bakış açısı hemen akabinde Hamilton Gibb (ö.1971) tarafından takip edilecektir. Gibb, Muhammedizm kelimesinin tıpkı Hıristiyanlık'taki gibi İsa'dan İseviye anlayışının oluşturulmasını ima ettiği için modern müslümanlar tarafından nefret edilen bir kelime olduğunu belirtmesine rağmen¹⁰² *Ümmet-i Muhammed* ve *Kelîme-i Tevhid*'in ikinci unsurundan yola çıkarak İslâm'la ilgili genel araştırmalarının sonucundan oluşan kitabına, D. S. Margoliouth'un 1911 yılında yayımlanan kitabıyla aynı ad olan *Mohammedizm* demeyi tercih etmiştir.¹⁰³ Gibb, farklı kuşaklar arasında ruhî ve hayalî değişimlerin yol açtığı farklı bakış açılarının varlığı sebebiyle kitabına aynı ismi verdiğini belirtmiş, eserinin döneminin olgusal bilgi birikimini yansıttığını işaret etmiştir.¹⁰⁴ Ayrıca, İslâm'ın Muhammedizm olarak adlandırılması Ortaçağ Avrupa'sında hıristiyanlıkla kıyaslanarak üretilmiş bir kavram iken, klasik oryantalizmde sözünü ettiğimiz şekliyle İslâm'a ilâhî vahyin dışında insanî ve maddî bir kaynak aramanın ve bir tür indirgemeciliğin ürünüdür.

Burada belirtmek gerekir ki, müslümanların ilk Hıristiyanlığa İseviye, ilk Yahudiliğe de Müseviye demesi ile hıristiyanların ve yahudilerin, İslâm'a Muhammedizm demesi arasında zihinsel gönderim açısından büyük farklar vardır. Şöyle ki, müslümanlar ilâhî mesajın bozulmamış şeklini göz önünde bulundurarak ve böyle bir referans algısı oluşturarak bu vasıfları kullanırken, buna karşın İslâm'a Muhammedizm denilmesi, sözünü ettiğimiz gibi İslâm'a tamamen ilâhî değil maddî ve insanî bir kaynak arama anlayışının bir ürünü ve bir tür indirgemeciliktir.

Ayrıca İslâm'ın adına Muhammedizm dedikten sonra, bugün başına İslâm ge-

¹⁰⁰ Ignaz Goldziher, *Introduction to Islamic Theology and Law* (trs. Andras and Ruth Hamori), New Jersey 1981, s. 5.

¹⁰¹ a.g.e., s. 9.

¹⁰² H.A.R. Gibb, *Mohammedanism*, Oxford Univ. Press, 1953, s. 1.

¹⁰³ Ziyau'l-Hasan Farukî, "Sir Hamilton Gibb", *Oryantalistler ve İslâmiyatçılar* (ed. Asaf Hüseyin, Robert Olson, Cemil Kureşi), İstanbul 1989, s. 124.

¹⁰⁴ aynı yer.

tirdiğimiz bütün ilimlerin de Muhammedî ilimler olduğu anlayışı literatürde yaygın şekilde yer almaya başlamıştır. Buna göre, müslümanlar da Kur'an'ın tanımladığı şekilde müslümanlar üst kimliği adına değil, Muhammedîler, Araplar, Türkler ve Farslılar gibi tamamen ayrımlaştırıcı bir nitelikte tanımlanmıştır.¹⁰⁵

Gibb, büyük oranda didaktik anlayışı ön plana çıkarmış olmasına rağmen, *Mohammedanism* adlı eseri boyunca Kur'an'a ve sünnete ilâhî vahyin dışında maddî kaynaklardan beslenmiş olabileceğine dair anlayışları sergilemektedir.¹⁰⁶ Gibb, Kur'an'ın ve Sünnet'in ilâhî vahiy tarafından oluşturulmadığını fakat diğer semavî ve semavî olmayan geleneklerin kaynaklarına dayandığı konusundaki anlayışını ön plana çıkaracak şekilde İslâm'ın esas olarak teolojik değil hukuki bir din olduğu tezini savunmaktadır.¹⁰⁷

Gibb, İslâm'ın teolojik olmaktan ziyade fikhin egemen olduğu bir din olduğunu söylerken de bu konuda İslâm'ın teolojik olarak zayıf olduğunu vurgulamakta ve belirli hukuksal düzenlemeler içerdiğini belirtmektedir. Amaç İslâm'ın Tanrısal vahyin sonucu oluşan bir din olmadığı konusunu belirgin hale getirmektir.¹⁰⁸

Gibb'in takip ettiği klasik oryantalizm geleneği Watt'la devam edecektir. Watt, Gibb'in bir devamı olarak İslâm'ın temel inanç ve sosyal hayatla ilkelerini modern sosyoloji ve psikoloji ilkeleriyle açıklamaya devam edecek ve genel olarak Kur'an'ın ilkelerini ilâhî vahiyden şöyle ya da böyle ilkeler taşımakla beraber temelde Hz. Muhammed'in fikirleri olarak kabul edecektir.

Watt, Hz. Muhammed'e ahlâken düşüklük atfetme ve zihnî olarak normal olmadığı hakkında Batı düşüncesinde yapılan eleştirileri "*Kur'an'a Giriş*" adlı kitabının önsözünde ele alır. Watt, "Avrupa'da asırlardır Hz. Muhammed'e ahlaki düşüklük atfedilegelmiştir. Bir Batılının onu ahlaki bir timsal olarak görmesi-imbânsız değilse de- çok zordur. Ama İslâm'ın Hz. Muhammed'i ahlaki bir örnek olarak izliyor olması, onun bütün dünya için büyük bir öneme sahip olduğunun göstergesidir"¹⁰⁹ demektedir ve Hz. Muhammed'i bu şekilde ele almanın doğru olmadığını söylemektedir

¹⁰⁵ Mesela Joseph Schacht (ö.1969) *The Origins of Mohammedan Jurisprudence* adlı eserinde İslâm fikhını Muhammedî fikh olarak adlandırmaktadır. Oysa Hz. Muhammed bir fikh ekolünün kurucusu değildir. Hz. Muhammed'e bu şekilde bir konum verildikten sonra İslâm tarihinde ortaya çıkan bütün kültürel ve dini gelenekleri ve bilim dünyasına ait her ekolü de onun başlattığı anlayışı egemen olmaya başlamıştır.

¹⁰⁶ Gibb, İslâm'daki bazı inançların bazılarının yerli Arap geleneğinden, bazılarının Yahudilik'ten bazılarının da Hıristiyanlık'tan alınma olduğuna dair çeşitli rivayetleri aktarır ve bunların çoğunun Hıristiyan kaynaklarla paralellik arz ettiğini belirtir. Gibb, *a.g.e.*, s. 26-28.

¹⁰⁷ *a.g.e.*, s.60.61.

¹⁰⁸ H. A. R. Gibb, *Mohammedanism, An Historical Survey*, Oxford Univ. Press, 1953, s. 60-61

¹⁰⁹ W. Montgomery Watt, *İslâm Nedir* (çev. Elif Rıza), Ankara 1993, s. 292.

Watt'a göre, Hz. Muhammed hakkında dengeli bir görüşe doğru ilk adım XIX. yüzyılın ilk yarısında verdiği bir konferansta Thomas Carlyle (ö. 1881) tarafından atılmıştır.¹¹⁰ Carlyle, bu konferansında *The Hero as Prophet* (Kahraman Muhammed) adı altında açıkça Hz. Muhammed'in samimiyetinden ve onun doğruluğundan bahsetmekteydi.¹¹¹ Carlyle, Hz. Muhammed'in bir düzenbaz olarak adlandırılmasının mümkün olmadığını, çünkü Hz. Muhammed'in gönderilen onca peygamberden sonuncusu olduğunu, getirdiği haberlerin hak ve gerçek olduğunu ifade etmişti.¹¹²

Watt, Hz. Muhammed'i ahlâkî düşüklük içinde ve saralı olarak yorumlayan yazar ve düşünürlerle ilgili bir envanter vermektedir. Buna göre, Gustav Weil Hz. Muhammed'in saralı olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.¹¹³ Aloys Sprenger daha da ileri giderek Hz. Muhammed'in hem saraya hem de isteriye tutulmuş olduğunu belirtmiştir. Sir William Muir, sahte peygamber olabileceğini saklı tutmakla beraber, Hz. Muhammed'i Mekke'de dürüst ve yüce ruhlu bir vâiz iken, Medine'ye gittikten sonra dünyevi başarılar uğruna Şeytan'ın oyunlarına teslim olan kişi olarak tasvir etmiştir. D. S. Margoliouth ise Hz. Muhammed'i bilinçli bir şekilde halkın kafasını karıştıran birisi olarak suçlamaktan çekinmemekte ve ruhçuluk tarihinde bir olgu olarak, olağan dışı güçleri olan insanların nasıl kolayca sahtekârlığa yönelebileceğine örnek olarak vermektedir.

İslâmî ilimlerle ilgili ilk çalışmaları yapan oryantalistlerden birisi olan Theodor Nöldeke, kendi çağdaşı bir İslâm uzmanının *Geschichte des Qorans* (Kur'an'ın Tarihi) adlı eserini görmezlikten gelememesine rağmen,¹¹⁴ Hz. Muhammed'in peygamberî ilhamının gerçekliğini sorgulamada ısrar ederek, O'nun saralı olduğu düşüncesine karşı çıkmakta ve kendisinin ilâhî güçlerin etkisi altında olduğuna inanacak derecede güçlü coşku nöbetlerine maruz kaldığını düşünmektedir. Watt, Hz. Muhammed hakkında bu tür görüşler serdeden yazar ve düşünürlerin yerini, son zamanlarda Hz. Muhammed'in samimi ve tümüyle iyi niyetli olduğunu savunan yazarların aldığını belirtir. Watt'a göre, Frantz Buhl Hz. Muhammed'in başlattığı dinî hareketin uzun amaçlı önemini vurgulamış, Tor Andrea ise, onun tecrübesini psikolojik açıdan incelemiş ve onu ruhen ve zihnen sağlam bulmuş, ayrıca onun kendi çağı ve kuşağı için de peygamberî bir mesaj taşıdığı görüşüne varmış olduğunu vurgulamaktadır.¹¹⁵ Bütün bu iyi niyetli

¹¹⁰ W. Montgomery Watt, *Kur'an'a Giriş* (çev. Süleyman Kalkan), Ankara 2000, s. 31.

¹¹¹ Mahmut Aydın, "Bazı Çağdaş Hıristiyan Düşünürlerine Göre Hz. Muhammed'in Peygamberliği", *Diyanet İlmî Dergi* (Hz. Muhammed Özel Sayısı), s. 273.

¹¹² Abdurrahman Öncel, *Dünya Matbuatında Hz. Muhammed a.s.*, s. 18.

¹¹³ W. Montgomery Watt, *Kur'an'a Giriş*, s. 31.

¹¹⁴ İbn Warraq, "Said ve Saidciler ya da Üçüncü Dünya Entelektüel Terörizmi", *Cogito*, sy. 37, s. 312.

¹¹⁵ Watt, age. s.32.

yaklaşımlara rağmen Watt, yaşadığı hayata bakılarak Hz. Muhammed'i hem zihnen ve hem de bedenen sağlıklı olduğu olgusuna çok az itibar edildiğini ifade etmektedir.¹¹⁶ Watt, Hz. Muhammed'e bu şekilde yapılan ithamların Ortaçağ anlayışlarının bir ürünü olduğunu ve bunların bir kenara bırakılması gerektiğini söyleyerek, Hz. Muhammed'in kendisine Allah tarafından geldiğine inandığı mesajları samimiyetle ve iyi niyetle tebliğ eden bir insan olarak kabul etmek gerektiğini belirtir.

Bu noktada, Watt'ın, Hz. Muhammed'in şahsına yönelik bu tür ithamları ve ahlakî düşüklükle ilgili genel geçer literatürü tasvip etmediğini, Hz. Muhammed'e yönelik daha bilimsel bir bakış açısının geliştirilmesi gerektiğini kabul ettiğini söyleyebiliriz. Fakat klasik oryantalizm temel tezleri, Batı düşüncesine ve okuruna yaptığı yanlış yönlendirmelerle başka bir açıdan söz konusu hakaret geleneğini desteklemiştir. Buna göre, İslâm'a Muhammedizm demenin, bir mânâda başka bir açıdan söz konusu ithamların önünü açmakta olduğunu ifade edebiliriz.

Şimdi Watt'ın Hz. Muhammed'in vahiy alıp almadığı veya Kur'an'ın kaynağının ne olacağı hakkındaki değerlendirmelerine geçmek istiyoruz. Watt'a göre, Hz. Muhammed şöyle ya da herhangi bir şekilde kısmi olarak bir vahiy almış olabilir. Bunun sebebi ise, ilâhî bilgiden fazla nasip almamış Arap toplumunu belirli bir seviyeye çekebilmek içindir. Watt, Hz. Muhammed'in vahiy alması işlemini iki şekilde açıklamaktadır. Ona göre, teslisin üçüncü unsuru olan Kutsal Ruh hep faal haldedir ve bazen bazı zihinleri aydınlatabilir. Öte yandan, Jung psikolojisinden hareketle Watt, kültürel birikme neticesinde insan zihninin belirli bir doygunluktan sonra bir fıskırma yaşayabileceğini ve Hz. Muhammed'in de bu türden bir hadise geçirmiş olabileceğini belirtmektedir. Watt'a göre, Hz. Muhammed de yaratıcı hayal gücünün bir fıskırması vardır, fakat vahiylerin yahut yaratıcı hayalgücünün ürünlerinin, tarihi gerçeklerin kaynağı olan normal insan geleneklerine üstün olduğu fikrinde Hz. Muhammed yanılmıştır ve bu bağlamda Kur'an'daki bütün fikirlerin doğru ve gerçek olduğu sonucu çıkarılmamalıdır.¹¹⁷ Bu teorisinde Watt, Hz. Muhammed'in bir ürünü olarak sunduğu Kur'an'ın kaynağına epistemolojik bir temel bulma arayışındadır. Watt, nihaî olarak şunları söylemektedir:

O, hayalgücü en derinlerde çalışan ve insan varlığının ana sorularına bağlı fikirler yaratan bir kişiydi, bu sebeple onun dininin sadece çağı için değil daha sonraki yüzyıllarda da geniş bir cazibesi olmuştur. Bildirdiği bütün fikirler doğru ve gerçek olmayabilir, fakat Allah'ın lutfıyla, milyonlarca insana, Allah'tan başka ilah

¹¹⁶ Watt, age. s.32.

¹¹⁷ W. Montgomery Watt, *Hazreti Muhammed* (çev. Hayrullah Örs), İstanbul 1963, s. 252-253.

olmadığı ve Muhammed'in Allah'ın habercisi olduğuna tanıklık etmeden önce sahibolduklarından çok daha iyi bir din vermiştir.¹¹⁸

Ayrıca, Watt, Muhammed'in hayatını araştırarak Kur'an'daki bazı inanç ve ritüellerin (tek Tanrı gibi) yahudi ve hıristiyan kökenli olduğunu araştırmanın hemen hemen hiç gerekmediğini, asıl önemli olan şeyin, bu gibi unsurların Kur'an'ın Hz. Muhammed'e gelişinden önce, 'ortalıkta' dolaştığını, bunların kendisini ve çevresini anılan görevine hazırlamanın bir parçası olduğunu fark etmek olduğunu belirtir.¹¹⁹ Watt'ın İslâm vahyinin kaynağına ilişkin tarihsel, antropolojik indirgemecilikler noktasında geleneksel oryantalist bakış açısının etkisi çerçevesinde bir değerlendirme geliştirdiği kabul edilmektedir. Bu mânâda, Watt'ın İslâm'ın kaynağına dair indirgemeci bir anlayışı benimsediği, bu yaklaşımın da Kur'an'ın ilâhî kaynaklı olduğu sezgisiyle çeliştiğinin açık olduğu çeşitli araştırmacılarca savunulmuştur.¹²⁰

Klasik oryantalizmin genel olarak İslâm özel olarak da Hz. Muhammed hakkındaki iddiaları ve çalışmaları günümüze kadar müslüman araştırmacılar, Sovyet Marksistler ve yeni dalga Batı eleştirel araştırmacıları tarafından tartışmaya açılmış ve eleştirilmiştir.¹²¹ Bu noktada İbrahim Kalın'ın oryantalizmle ilgili değerlendirmeleri dikkat çekicidir.

"Fakat oryantalizm ne batıların İslâm'ı ne de Müslümanların Batı'yı daha iyi anlamasına katkı sağladı. Bu kadar uzun soluklu bir ilmi projenin daha olumlu ve soğukkanlı değerlendirmelere kapı aralaması beklenirken, hayatiyetten yoksun, egzotik ve geri yahut çökmekte olan bir İslâm medeniyeti tasavvuru inşa etti. İstisnaları bulunmakla beraber, pek çok oryantalist, İslâm'ın "orijinal" bir nütelik arz etmediğini, dini temellerinin Yahudilik, Hıristiyanlık ve Arap paganizmine, kültürel başarılarının ise İslâm öncesi Yunan, Hint, İran ve Çin medeniyetlerine ait olduğunu ileri sürdü. Böylece İslâm, Batılı oryantalistler için tarihselleştirilip rölativize edilecek bir araştırma konusu hâline geldi. Bu yaklaşımın popüler kültüre yansımaları, İslâm ve Müslümanlar hakkında harem ve cariyelerden, kölelik ve

¹¹⁸ a.g.e., s. 253, Watt'ın vahiy konusundaki indirgemeci bakış açısının daha ayrıntılı irdelenmesi için bk. Mehmet Sait Reçper, "Watt ve İslâm Vahyi'nin Kaynağı: Eleştirel Bir Analiz", *Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu (Metinler)*, Ankara 2003, ss. 196-212.

¹¹⁹ W. Montgomery Watt, *Hız. Muhammed Mekke'de* (çev. Rami Ayas, Azmi Yüksel), Ankara 1986, s. 35.

¹²⁰ Mehmet Sait Reçper, "Watt ve İslâm Vahyi'nin Kaynağı: Eleştirel Bir Analiz", *Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu (Metinler)*, s. 196.

¹²¹ L. Blachère, N.A. Sminov, J. Wansbrough, John Burton gibi araştırmacılar Batı ve Rusya'da klasik oryantalizmin temel iddialarından bazılarını eleştirmişlerdir. Ayrıca, günümüzde de yoğun bir şekilde ilâhiyat ortamlarında klasik oryantalizmin Hz. Muhammed'in İslâm dininin ortaya çıkışındaki konumu, vahiy meselesi, Kur'an'ın kaynakları gibi konulardaki görüşleri eleştirel düşünceye tabi tutulmakta ve İslâm kaynakları ve inancı nokta-i nazarından irdelenmektedir. bk. Ignaz Goldziher, *Introduction to Islamic Theology and Law*, s.12, 9. dipnot.

sultanların ihtişamı ve yarı mitolojik yaşamına kadar pek çok stereotipin yeniden üretilmesi şeklinde olmuştur.”¹²²

Dolayısıyla klasik oryantalizme, İslâmî araştırmaların bazı bölümlerinde rehber ve otorite olarak kabul edilmesine rağmen, Batı aydın dünyasının ve kamuoyunun İslâm imajı hakkında bugün geldiği noktadan kendi payına düşen sorumluluğu vermek gerekir. Çünkü, bugün önderliğini Bernard Lewis, Daniel Pipes, Martin Kramer ve Steve Emerson'un yaptığı ve 1980'lerle beraber Batı medyasının her sahasında İslâm'a yönelik üslubunu özellikle 11 Eylül'den sonra sertleştiren siyasî oryantalizme İslâm hakkındaki malzemeyi klasik oryantalizmin sağladığını söylemek mümkündür.¹²³ Hatta klasik oryantalistlerin söylemi ile siyasî oryantalistlerin söyleminin, müslümanları kendi tanımladıkları İslâm'ı yaşamaya davet etmeleri konusunda da örtüşüklerini ifade edebiliriz. Klasik oryantalizmin son zamanlara kadar yaşayan mümessillerinden biri olan Watt, kendisinin müslümanlara yönelik kendini görme biçimlerini değiştirmeleri gerektiği çağrısının İslâm'a saldırı olmadığını, bu faaliyetleriyle toplumların çağdaş dünyadaki yerini daha iyi almaları için müslümanlara yardım etmeye çalıştığını belirtmektedir.¹²⁴ Ayrıca Salman Rüşdî'nin *Şeytan Ayetleri* adlı eserinin temelde modern oryantalizmin bir yansıması olduğu, söz konusu kitabın malzeme olarak klasik oryantalizmden yararlandığı ve bu malzemeyi roman diliyle ifade ettiği çoğu kere savunulmuş ve tartışılmıştır.¹²⁵

Ayrıca bugün Batı'daki birçok üniversitede gerek oryantalist araştırma enstitülerinde gerekse Orta-Doğu araştırmaları kürsülerinde 1990'lı yıllarla ivme kazanıp, 11 Eylül sonrası zirve yapan ve küresel söyleme uygun olarak üretilen

¹²² İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*, s. 119.

¹²³ 11 Eylül'den sonra anti-İslâmcılığın öncülüğünü yapacak şekilde Batı toplumlarında müslümanların potansiyel terörist olarak algılanması gerektiğini savunan Daniel Pipes'in, *Şeytan Ayetleri* romanında Hz. Peygamber'e malum hakaretleri yapan Salman Rüşdî olayına tepkileri bu bağlamda ilginçtir. Bu durum siyasî oryantalizm söylemi ile Hz. Muhammed'e tahkirin, ifade ve düşünce özgürlüğü adına bir yerde buluştuğunu göstermesi bakımından önemlidir. bk. Ahmet Davutoğlu, "Batı'daki İslâm Çalışmaları Üzerine", *Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu (Metinler)*, Ankara 2003, s. 36, Daniel Pipes, *Rushdie Affair: The Novel, The Ayatullah and the West*, New York 1990, İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*, s. 139.

¹²⁴ Cafer Sadık Yaran, "Watt'a Göre, Oryantalist Bakışın Felsefi, Pluralist ve Liberal Versiyonu", *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm* (ed., Ahmet Yücel), İstanbul 2003, s. 238-239.

¹²⁵ Salman Rüşdî'nin söz konusu eserinde işlediği Hz. Muhammed'e gelen bazı âyetlerin şeytan tarafından getirildiği, bunun anlaşılması üzerine söz konusu âyetlerin Kur'an'dan çıkarıldığı şeklindeki uydurma haberlerin ilk defa rivayet olarak Taberî'de, daha sonra'da diğer kaynaklarda geçmesine rağmen Watt'ın şahsında klasik oryantalizmin söz konusu rivayeti modern döneme oldukça ideolojik ve İslâmî olmayan bakış açısıyla sunduğu, bu sunumda klasik kaynakların çarpıtıldığı belirtilmiş, Salman Rüşdî'nin klasik oryantalizmin bu sunum şeklini ve meseleyi ele alış tarzına dayanak yaparak romanında bu konuyu işlemiş olduğu, özellikle *Şeytan Ayetleri* kitabının yoğun bir şekilde tartışıldığı dönemlerde dile getirilmiştir. bk. Hüseyin Hatemi, *Şeytan Ayetleri'nin Geçmişi*, Cumhuriyet Gazetesi, 22.02.1989, bk. Armstrong, age. s.112-116.

İslâm imajına, bilgi ve iktidar bağlamında katkılar sunan, siyasî danışmanlık yapan kökenlerini Ernest Renan'a kadar dayandırabileceğimiz birçok araştırmacı, akademisyen ve İslâm uzmanından bahsetmek mümkündür.¹²⁶

4.Tarihsel Miras ve Günümüzde Hz. Muhammed Algısı

Hz. Muhammed'in sîretini konu alan XX. yüzyılda gerek müslümanlar gerekse müslüman olmayanlar tarafından birçok kitap yazılmıştır. Maxime Rodinson (ö. 1989), Annamerie Schimmel (ö. 2003), Michael Cook, Philipp C. Almond, Karen Armstorng, William E. Phipps, Barnaby Rogerson gibi müellifler Hz. Muhammed'in biyografisi üzerine çeşitli eserler yazmışlardır. Fakat günümüzde bile Batı literatüründe Hz. Muhammed'in biyografisinin güvenilir bir şekilde ortaya konulabilmesi amacıyla, kullanılacak yöntemin mahiyeti, ilk dönem kaynakların güvenilir olup olamayacağı, Kur'an'ın bu konuda kapsamlı bir rehberlik sunup sunamayacağı, tahkik ve tetkik edilmemiş kaynaklardaki bilgilerin güvenilir olup olamayacağı gibi konular kıyasıya tartışma konusu yapılmaktadır.¹²⁷ Ayrıca konuyla ilgili olarak daha dışarıdan bakan bir gözlemcinin mi daha güvenilir biyografi yazacağı, yoksa varolan fenomeni kendi kategorilerinde tanımlayacak eserlerin mi daha güvenilir olacağı sergilenmektedir.¹²⁸

Batı düşünce tarihinde Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili eserlerin birçok bakımından önemli olduğu aşikâr olmaktadır. Çünkü Batı'da İslâm hakkındaki önyargılar hep Hz. Muhammed'in hayatı hakkındaki yanlış bilgilerden yola çıkılarak oluşmuştur. Eğer, Hz. Muhammed'in hayatı hakkında Batı toplumları sağlıklı bir bilgilenme imkanı bulup, bu konuda ortak bir bilince sahip olurlarsa, bu birçok bakımdan İslâm hakkındaki bazı önyargıların da sona ermesi demek olacaktır.

Bu minval üzere müslüman müellifler tarafından yazılan eserler literatüre bir zenginlik olarak yansımıştır. Muhammed Hamidullah (ö. 2002), Seyid Hüseyin Nasr ve Martin Lings gibi Müslümanlar araştırmacıların bu alanda yazdıkları eserler de kayda değer niteliktedir. Aynı şekilde Ahmed Cevdet Paşa (ö. 1895) tarafından yazılan *Kısas-ı Enbiya* adlı eserin Hz. Muhammedle ilgili bölümü Mahir İz tarafından sadeleştirilmiş ve Ertuğrul Düzdağ tarafından hazırlanarak

¹²⁶ Anılan kürsülerin işlevleri hakkında bir tahlil için bk. Edward Said, *Haberlerin Ağında İslâm* (çev. Alev Alatl), İstanbul 2000, ss. 211-238.

¹²⁷ Harald Motzki, "Introduction", *The Biography of Muhammad* (ed. Harald Motzki), Brill, Leiden 2000, s. XIV-XVI.

¹²⁸ Josef Van Ess gibi çağdaş araştırmacılar, İslâm'ın ilk dönemiyle ilgili olarak, fenomene dışarıdan bakmaktan ziyade, kendi kategorileri içerisinde tanımlamanın daha tercih edilebilir olduğunu belirterek, bir bakıma ilk dönem kaynakları güvenilir kabul etmeyen P. Crone ve M. Cook'un metodlarının doğru olmadığını savunmaktadır. Robert G. Hoyland, "The Earliest Christian Writings on Muhammad: an Appraisal", *The Biography of Muhammad*, s. 289.

Türk okuruna sunulmuştur.¹²⁹ Son dönemde İbrahim Sarıçam, Mehmet Apaydın, Celal Yeniçeri ve Kâzım Dönmez Kur'an'ın ve hadisin yanında, ilk dönem siyer ve mağazi kaynaklarını titizlikle tarayarak Hz. Muhammed'in sîreti üzerine çalışmalar yapmışlar ve kronoloji oluşturmuşlardır.¹³⁰ Ayrıca ilahiyât fakültelelerinde yapılan akademik çalışmalar, hazırlanan lisans üstü tezler ve yazılan bilimsel makalelerin literatürü zenginleştirdiği ve önemli bir boşluğu doldurduğu söylenebilir.

İslâm'ın doğuşundan bugüne değin Hz. Muhammed'in hayatını yazan bütün müellifler müslüman olsun, olmasın kendi dönemleri, birikimleri ve sosyal çevrelerinin bazı unsurlarını kitaplarına yansıtılmışlardır. Batı'daki Hz. Muhammed imajını da bir nebze bu şekilde algılamak gerekir; fakat makale boyunca bahsedildiği gibi bu algılama tarzı Batılı insanın zihinsel kötülük kavramıyla bağlantılı bir tutku olmuştur. Yani Batılı insan daha ilk başlardan beri kendi tarihsel ortamının kötülük algısı ile Hz. Muhammed'i özdeşleştirme yoluna gitmiştir. Klasik oryantalizmin de katkılarıyla bu tutum indirgemeci bir şekilde temayüz etmiştir.

Müslümanlar ise Hz. Muhammed'i örnek olarak gördükleri için, O'nu her an toplumlarında yaşayan bir şahıs gibi içselleştirmişler ve onu rehber edinmişler dolayısıyla kendilerini bu kitaplarda ifade etmişlerdir. Örneğin Süleyman Çelebi'nin (ö. 1422) mevlid-i şerifindeki Âmine'nin, VII. yüzyıl Arabistan'da yetişmiş bir kadının özelliklerinden ziyade Süleyman Çelebi'nin yaşadığı dönemdeki Anadolu kadınının özelliklerini yansıttığı anlaşılmaktadır.

Andığımız durumlara paralel olarak, soğuk savaş döneminin iki kutuplu dünyası, kendi amaçlarına hizmet etmesi açısından İslâm ve Hz. Muhammed'le de ilgilenmiştir. Bir yandan İslâm kaynaklarına yönelik liberal okumalar öne çıkartılırken, öte yandan özellikle sosyalist idareyle yönetilen İslâm ülkelerinde İslâm'ın ilkeleri ve Hz. Muhammed'in hayatının sosyalist ilkeler etrafında okunduğuna şahit olunmaktadır. Bu durum geçtiğimiz asırda yazılan siyer kitaplarına da yansımış, Hz. Muhammed'in hayatı, özellikle Mekke dönemi sosyalist unsurların ön planda olduğu okumalara konu olmuştur. Ayrıca, Kur'an'ın sosyalist ve sol unsurları ön plana çıkaran mealleri yapıldığı gibi, Hz. Muhammed'in hayatını da bu açıdan değerlendiren kitaplar da yazılmıştır.¹³¹ Bunların arasında İslâm'ın hep ezilenlerin yanında yer aldığı temasını işleyen Maxime Rodinson tarafından 1961

¹²⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamber Efendimiz* (sadeleştiren. Mahir İz, yay. haz. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 2004.

¹³⁰ Hz. Peygamber'in hayatını konu alan Türkçe, Arapça, Farsça ve Batı dillerindeki eserler hakkında daha kapsamlı bilgi için bk. Casim Avcı, "Muhammed-Literatür/İslâm Dünyası", *DİA*, XXX, 466-472.

¹³¹ bk. Hayri Kırbaoğlu, "Çağdaş Sîret Literatüründe "Sol" Çizgiler", *İslâmiyat*, V/2 (Ankara 2002), s. 183-184.

yılında yazılan 1980 yılında Türkçe'ye çevrilen *Mahomet* adlı eser sayılabilir.¹³² Rodinson'un eserinde, özellikle Mekke döneminde Hz. Muhammed'in toplumda adaletin tesis edilmesi için yaptığı mücadele, Mekke'nin yerleşik statükosunun Hz. Muhammed'e uyguladığı yöntemler genel manzarayı oluşturmaktadır. Fakat doğal olarak Medine döneminde böylesine bir okumanın etkisinin azaldığı görülmektedir. Ayrıca Rodinson'un şüpheli ve seküler bir bakış açısıyla söz konusu eserini yazdığı ifade edilmiştir.¹³³ Ali Şeriatî'nin (ö. 1977) *Sîret*'inde de bu unsurların bulunduğu söylenebilir.

Soğuk savaş döneminde Hz. Muhammed'in hayatı bir yandan sosyalist ve Marksist bakış açılarıyla ele alınırken, diğer yandan Amerika'nın müttefiki ülkelerde sosyalizmin ateist boyutu ön plana çıkarılmakta, dolayısıyla İslâm ile sosyalizmin bağdaşamayacağı vurgulanmaktadır. Bu dönemde İslâm ve Hz. Muhammed imajı, kısmen iki dünyanın sosyolojik ve siyasî gerilimini yansıtacak şekilde oluşturulmuştur denilebilir.

Öte yandan, Batı kökenli araştırmacıların İslâm hakkındaki tarafsız çalışmalarının da bazı Batı ülkelerinde Hz. Muhammed'e olumlu bir şekilde bakılmasında etkin olduğunu söyleyebiliriz. Anna Marie Schimmel tarafından yapılan çalışmalar bir şekilde özellikle Alman entelektüel dünyasında ve Batı kamuoyunda Hz. Muhammed'e olumlu bakılmasına sebep olmuş, ders kitaplarının içeriğinde, müfredatlarda, resmi kaynaklarda, İslâm'ın ve Hz. Muhammed'in anlatımı daha tarafsız ve önyargısız şekilde yapılmıştır. Bugün Schimmel tarafından yazılan bazı eserler ve Türkçe'ye çevrilen Hz. Muhammed'in hayatını anlatan *Allah'ın Rasulü Hz. Muhammed* adlı kitap bu alanda en fazla başvurulan eserlerden birisi olmuştur.¹³⁴

Ayrıca, modern Katolik teoloğu ve dinlerarası diyalogun öncülerinden birisi olan Hans Küng şu ana kadar bu tarihsel birikimi göz önünde bulundurarak bütün hıristiyanların, Katolik Kilisesi'nin ve Dünya Kiliseler Birliğinin müslümanları rencide etmemek amacıyla Hz. Muhammed hakkındaki tarihsel bilgi ve tasavvurların gözden geçirilmesi gerektiğini savunarak bu konuda olumlu bir adım atmıştır. Ayrıca Küng, hıristiyanların Hz. Muhammed hakkında daha olumlu ve sağlıklı tutum takınabilmeleri için Eski Ahit peygamberleri ile arasındaki ortak noktaların ortaya çıkarılmasını savunmuş ve Hz. Muhammed'in de bu

¹³² Maxime Rodinson, *Hazreti Muhammed, Yeni Bir Dünyanın, Dinin ve Silahlı Bir Peygamberin Doğuşu* (çev. Attila Tokatlı), İstanbul 1980.

¹³³ Karen Armstrong, *A Biography of the Prophet*, New York 1992, s. 14.

¹³⁴ Anna Marie Schimmel, *Und Muhammad ist Sein Prophet, Die Verehrung des Propheten in der Islâmischen Frömmigkeit*, 1, Köln, Diederichs, 1981. Ayrıca bk. *Allah'ın Rasulü Muhammed*, (çev. Mahmut Kanık), İstanbul 2001.

türden bir peygamber olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur.¹³⁵ Geldiğimiz nokta itibarıyla Küng'ün bu istem ve faaliyetlerinin Batı'nın İslâm imajında kapsayıcı bir fonksiyonu olmamıştır. Bunun örnekliğini bir dönem Vatikan'da beraber çalıştıkları Kardinal Ratzinger'in İslâm'a yönelik olarak hem Papa olmadan önce hem de sonraki tutumlarında görebilmek mümkündür.

Geçtiğimiz asırda Hz. Muhammed'in şreti sinema dünyasının da ele aldığı temalardan birisi olmuştur. 1950'den sonra Hz. Muhammed'in hayatını ve İslâm'ın ortaya çıkışını konu alan birçok film çekilmiştir. Bunlar arasında Hz. Muhammed'in hayatını İslâm kaynaklarından yola çıkarak anlatan, Doğu'da ve Batı'da bütün modern insanlara bu konuda rehberlik sunan en etkili çalışma, yakın zamanda Ürdün'de terörist bir saldırıda yaralanarak daha sonra vefat eden Mustafa Akkad (ö. 2006) tarafından, 1976 yılında çekilen *The Message* (Çağrı) adlı film olmuştur.¹³⁶ Akkad'ın filmi, hem müslümanlar, hem de başka dinlerden ve görüşlerden insanlar üzerinde derin etkiler bırakmış ve film izlendikçe yeniden izlenen film olarak şöhret bulmuştur. Akkad, filminde aslında Hz. Muhammed'i anlatırken, modern insanın sorunlarına da çare olacak şekilde İslâm'ın evrensel değerlerini ön plana çıkardığını söylemiştir.¹³⁷

Hz. Muhammed hakkında bu tür olumlu çalışmaların yanında bir yandan da onu tahkir eden ve aşağılayan faaliyetler XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılda da devam etmiştir. Örneğin son yıllarda yaşanan krizlerin bir öncüsünü 1890'lı yılların sonuna doğru görebilmek mümkündür. 1890 yılında Fransız tiyatro yazarı Marki de Bonnier Hz. Muhammed'in manevî şahsiyetini küçük düşürücü nitelikte *Muhammed* adlı bir dram yazmış ve sahnelenmesi üzerine metni Commedie Française'e teslim etmiştir. Oyunun sergileneneğine yönelik haberler Avrupa gazetelerinde yer almış, bunun üzerine Sultan II. Abdülhamit (ö. 1918) Paris Sefiri Salih Münir Paşa (ö. 1939) vasıtasıyla Cumhurbaşkanı Sadi Carnot'a haber göndererek oyunun sergilenmesini engellemiştir. Sultan II. Abdülhamit, söz geçirilemeyeceği düşünülerek ABD ve İngiltere'de sergilenmeye çalışılan aynı oyunu ve benzer yapımları yine bürokratik müdahalelerle engellemiş ve sahneden

¹³⁵ Mahmut Aydın, "Bazı Çağdaş Hıristiyan Düşünürlerine Göre Hz. Muhammed'in Peygamberliği", *Diyanet İlmî Dergi* (Hz. Muhammed Özel Sayısı), s. 291-292.

¹³⁶ *The Message*, Yönetmen: Moustaphe Akkad, Writing Credits: H.A.L. Craig, Tewfik el-Hakim, Libya, UK, Lebanon, 1976.

¹³⁷ Mustafa Akkad gibi Hz. Muhammed'in biyografisini ve onun evrensel mesajını modern hayatın bilinç dünyasına ulaştıran, aynı şekilde Selahaddin Eyyûbi filmi için hazırlıklar yapan bir insanın, Lübnan'da bir terör olayında yaralanarak (12.11.2005) akabinde vefat etmesi, bu olayın Hz. Muhammed'in bir terörist olarak sunumunun yapıldığı dönemde hiç de tartışılmadan bir sükûn halinde geçirilmesi, gerçekten ilginç bir anekdot olarak tarih sayfalarında yer alacaktır.

kaldırtmıştır.¹³⁸

N. Daniel, Hz. Muhammed'e karşı XII. ve XIII. yüzyıllarda geliştirilen Ortaçağ kutsal öğretilerinin Doğu, Bizans ve Endülüs geleneklerini de yutarak sonraki kuşaklara aktarıldığını ve bu geleneğin kendi zamanına kadar ulaştığını belirtmektedir. Daniel, Hz. Muhammed ve İslâm hakkındaki bu konseptin Avrupa'da asırlar boyunca kuşakları etkilediğini ve bu durumun Batı düşüncesinde hiç kaybolmadan kendi yaşadığı tarihe kadar sirayet ettiği şekliyle hep kuvvetli bir şekilde canlı kaldığını, 1350'den 1950'ye kadarki tarihlerde bu konuda herhangi bir boşluk olmadığını belirtir.¹³⁹ İki din mensupları arasında bireysel ve kurumsal olarak birçok yakınlaşma ve diyalog çabalarına, bu konuda önemli adımlar atılmasına, Daniel'in çok ümitvar olduğu şarkiyat çalışmalarına rağmen, son otuz yılda Batı dünyasında Hz. Muhammed'e yönelik tahkirleri göz önüne alarak günümüze kadar bu konuda herhangi bir boşluğun olmadığı söylenebilir.

Karen Armstrong, bu imajın zaman bakımından yerel formlarla temayüz etmesi ve çeşitlenmesine uygun düşecek şekilde İslâm kelimesinin Batı dünyasında 1970'ler boyunca zengin petrol şeyhlerini ve 1980'lerde ise fanatik ayetullahları çağrıştırdığını, Salman Rüşdî olayıyla beraber de 1990'lı yıllar boyunca yaratıcılığı engelleyen ve sanatsal özgürlüğü öldüren bir din imajı olarak algılandığını ifade etmektedir.¹⁴⁰

Hemen hemen soğuk savaşın bittiği tarihlere rastlayan dönemlerde Batı dünyasında İslâm'a ve Hz. Muhammed'e yönelik, ortaçağlardakinden çok daha ağır, hiçbir şekilde mazur gösterilemeyecek, herhangi bir şekilde dönemin tarihsel ve sosyolojik şartlarının bir ürünü olarak vasıflandırılmayacak, XIX. yüzyılın sömürge üslubunu çağrıştıran yeni bir tahkir ve saldırı dalgasının başladığına şahit olmaktayız. Buna göre, Salman Rüşdî tarafından yazılan *The Satanic Verses* (Şeytan Ayetleri) kitabında Hz. Muhammed'e ve onun ashabına çok ağır ithamların yapılması, Batı zihninde Hz. Muhammed imajının nasıllığı ve devam eden oluşumu hakkında yeni bir döneme girildiğini ve karikatür krizinin de bunun bir devamı olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Salman Rüşdî 1988 yılı Eylül ayında *The Satanic Verses* (Şeytan Ayetleri) romanın bir bölümünü Kur'an'ın ilk indiriliş sürecindeki tarihsel olguları oldukça çarpıtarak ve bilinçli bir tahrik ve tahkir niyetiyle yapılandırmıştır. Rüşdî'ye göre, güya Hz. Muhammed'e vahiy diğer adı da Şeytan olan Cebrail tarafından getirilmiştir. Aynı şekilde Hz. Muhammed tebliğ sürecinde müşrikler dirençli davranınca onlarla orta yolu bulmak için Lat, Menat ve Uzza'yı da birer Tanrı olarak kabul etmek istemiş, önde gelen

¹³⁸ İlgili diplomatik yazışmalar ve konuya ilişkin bilimsel kaynaklar için bk. Mustafa Armağan, *Abdülhamit'in Kurtlarla Dansı*, İstanbul 2006, ss.188-193.

¹³⁹ Daniel, *a.g.e.*, s.275.

¹⁴⁰ Armstorng, *a.g.e.*, s.43.

sahabenin direnmesi üzerine vahiy için en azından onları Tanrı'nın kızları olarak kabul etmek için Cebaril'e gittiği vurgulanmıştır.¹⁴¹ Salman Rüşdî, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğunu ve vahiy almasını şüpheli hale sokma girişimiyle klasik oryantalizmin temel argümanı ile örtüşmekte, öte yandan Hz. Muhammed'in hayatı ve İslâm'ın ortaya çıktığı ortamı tasvir etmek için sahtekâr, şeytan vb. imgeleri kullanmakla da Hz. Muhammed hakkında Ortaçağ'daki önyargıları ve mitolojik unsurları daha fazla çirkinleştirerek modern dünyaya taşımaktaydı.¹⁴²

Salman Rüşdî'nin söz konusu kitabına yönelik Batı'da ve İslâm dünyasında bir çok makale ve kitap yazılmıştır. Batı dünyası özellikle ölüm fetvası üzerine ifade ve düşünce özgürlüğü adına Salman Rüşdî'ye sahip çıkmış, koruma altına almış, edebiyatın ve bilimin hiçbir aşamasında başarılı değilken aydın olarak dünya kamuoyuna takdim etmiştir. Karikatür kriziyle beraber Rüşdî ve arkadaşları İslâm dünyasının karikatür krizine yönelik tepkilerini müslümanların ifade özgürlüğünü kısıtladığı şeklinde yorumlamış ve Batı'da çeşitli basın organlarına bu meyanda beyanatlar vermişlerdir.

Salman Rüşdî olayı ile karikatür krizi arasında bağlantılar kurmak mümkündür. Bilindiği gibi, 14.02.1989 tarihinde İran'da Ayetullah Humeyni'nin (ö. 1989) Salman Rüşdî ve yayıncıları hakkında ölüm fetvası vermesiyle mesele çok daha farklı bir boyut kazanmıştır. Dünya genelinde birçok yazar, uluslararası kuruluş, akademisyen ve düşünce kulüpleri söz konusu fetvayı yanlış ve tehlikeli bir tutum olarak yorumlamış, müslümanların kitabın içeriğine yönelik itirazlarını fetvadan ayırmaştıramamışlardır. Ayrıca Humeyni'nin fetvasına karşı olanların, "fetva"ya karşı olmakla beraber söz konusu kitabın tahkir niteliğinin ifade özgürlüğü konusunda nerede durduğunu irdelemekten kaçınmaları "fetva" üzerinden Salman Rüşdî'nin yaptığı işin olumlanması ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kitabın yayımlanmaması için yapılan başvuruyu dava görülmesine bile gerek görmeyerek reddetmiş, Avrupa Birliği Komisyonu fetvanın insan hakları ve ifade özgürlüğüne aykırı olduğuna dair deklarasyonlar yayımlamış¹⁴³ ve İngiltere Hükümeti Salman Rüşdî'ye 2007 yılında Sir ünvanı vermiştir.¹⁴⁴ *Şeytan Ayetleri* kitabı özellikle roman başta olmak üzere edebiyat alanında İslâm'ın manevi değerlerine yönelik tahkirleri tema olarak işleyen dünya genelinde bir literatürün de önünü açmıştır. Abdullah Rıza Ergüven'in

¹⁴¹ Salman Rushdie, *The Satanic Verses*, s. 91-125.

¹⁴² Victoria La' Porte, *An Attempt to Understand the Muslim Reaction to the Satanic Verses*, Lewiston 1999, s. 113.115. Armstrong, a.g.e., s.111.

¹⁴³ <http://ec.europa.eu/geninfo/query/resultaction.jsp?userinput=Rushdie> (erişim tarihi: 08.08.08)

¹⁴⁴ http://www.honours.gov.uk/~media/assets/www.honours.gov.uk/queens_birthday_list2007%20pdf.ashx (erişim tarihi: 08.08.08).

Yasak Tümceler adlı eserini bu türün örnekleri arasında sayılabilir.¹⁴⁵ Müslümanların manevi değerlerine yönelik son tahkir örnekleri gözönüne alındığında söz konusu durumu ifade özgürlüğünün yok edilmesi olarak algılayan aydınların, durumu tekrar düşünmek ve bundan vazife çıkarmak gibi bir görevleri olmaktadır.¹⁴⁶

Salman Rüşdî olayının yankıları devam ederken Batı dünyasında, ısrarlı bir şekilde İslâm hakkındaki önyargısız bilgileri işlemeyi ve kamuoyuyla paylaşmayı sürdüren Anna Marie Schimmel, Alman ve Batı medyasında İslâm'ın güler yüzünü göstermeye devam etmiştir. 1995 yılında Alman Yayıncılar Birliği Barış Ödülüne layık görüldüğü zaman bu ödülün kendisine verilmemesi için aleyhinde birçok kampanya yapılmış fakat dönemin Almanya Cumhurbaşkanı Herzog'un, Schimmel'in yaptığı akademik çalışmaları takdir etmesi ve İslâm hakkındaki önyargıların giderilmesi için eserlerine referans vermesi ile bu tepkilerin sesi kısılmıştır. Schimmel, bu sıralarda yaptığı bir televizyon röportajında Salman Rüşdî'nin haysiyetsiz bir şekilde milyonlarca müslüman nüfusun dinî duygularını rencide ettiğini, ve Müslümanların tepkisine saygı duyulması gerektiğini belirtmiştir. Schimmel, bu cesur açıklamalarından dolayı uzun süre Batı kamuoyunda tartışılmış ve kendisine çok sert eleştiriler yöneltilmiştir.¹⁴⁷

Salman Rüşdî olayından sonra Batı dünyasında belirli aralıklarla İslâm'a ve Hz. Muhammed'e yönelik benzer tutumların olduğunu gözlemek mümkündür. 2001 yılında Arap asıllı ABD'li yazar Halid Duran, sözde, Müsevilere İslâm'ı anlatma amacı güden kitabı nedeniyle İslâm'a, Hz. Muhammed'e ve müslümanların mukaddesâtına saldırmıştır.

2002 yılında 'Hz. Muhammed de güzellik yarışmasını onaylardı' diyen Nijeryalı gazeteci aynı şekilde uygunsuz bir üslupla Hz. Muhammed'i hedef almıştır. Gazeteci İslâm dünyasında çeşitli yerlerde protesto edilmiştir.

¹⁴⁵ Abdullah Rıza Ergüven, *Yasak Tümceler*, İstanbul 1993.

¹⁴⁶ Söz konusu aydınların listesi için bk. For Rushdie, *Essays by Arab and Muslim Writers in Defense of Free Speech*, New York 1994, Buradaki bazı yazarlar İslâm'ın tabiatî itibarıyla düşünce özgürlüğü konumunu ele almışlar, bu bağlamda Z. Er-Razi, İbn Ravendi, gibi düşünürleri gündeme getirmişlerdir. bk. Why Is It Necessary to Defend Salman Rushdie? *For Rushdie, Essays...* s.11-12, Bazıları da aynen karikatür krizinde olduğu gibi geriye dönük okumalar yaparak İslâm düşünce literatüründe bu tür unsurların olduğunu vurgulamakta ve bu bağlamda Garaniik hadisesi ile ilgili İslâm kaynaklarında geçen unsurları hatırlatmaktadırlar. bk. Youssef Seddik, *A Test of Humanity, For Rushdie, Essays...*s.274-275 Karikatür krizi, Salman Rüşdî'ye dünyanın dört bir tarafından destek veren müslüman ülke aydınlarının söylemlerini de yeniden düşünmesi gerektiği, yapılanın bir ifade ve düşünce özgürlüğü değil sistemli bir şekilde İslâmî değerlerin rencide edilme zincirinin başlangıcı olduğunu göstermiştir. bk. *Salman Rüşdî'ye Destek Mektupları*, İstanbul, ty.

¹⁴⁷ bk. Nimetullah Akın, "Anne Marie Schimmel: Doğu ile Batı Arasında Bir Aşk Hikayesi", *İslâmiyat, Bülten*, VI/1 (2003).

2002 Ekim ayında Amerikan CBS televizyonu için çekilen bir programda rahip Jerry Falwell, Mûsâ ve İsâ'nın sevgi peygamberi, Hz. Muhammed'in ise nefret ve savaş insanı olduğunu vurgulamış, Hz. Muhammed'i ifade özgürlüğü gibi kavramların henüz esamesinin dahi okunmadığı Ortaçağ'daki tahkirleri geride bırakabilecek şekilde kabul edilmesi imkânsız bir şekilde nitelendirmiştir. Falwell'in bu sözleri, müslümanların sert tepkisine neden olmuş, ölüm dahil çeşitli şiddet olayları meydana gelmiştir. Papaz Falwell daha sonra her zaman diğer din ve mezheplere saygı gösterdiğini, bütün müslümanlardan özür dilediğini belirtmiştir.

Ayrıca, 2004 yılında Hollandalı yönetmen The Van Gogh, İslâm'ı sert bir şekilde eleştiren film yapmış, film yoğun protestolara sahne olmuş ve yönetmen bu gerilim sonucunda öldürülmüştür. Bu olay üzerinden gerek Hollanda'da gerekse diğer Avrupa ülkelerinde müslüman ve Batılılar arasında gerilim dönemleri hâlâ yaşanmaktadır.¹⁴⁸

Eylül 2005 tarihinde Danimarka'daki Jyllands-Posten gazetesinde Hz. Muhammed'i farklı yüzler ve tahkirlerle gösteren 12 tane karikatür yayımlanmıştır. Karikatürler anılan imajın temel malzemeleri olan cihad, terörizm, cinsellik vb. unsurlar üzerine çizilmiştir. Bu haliyle karikatür krizini de söz konusu geleneğin devam eden bir halkası olarak değerlendirmek gerekir. Kriz coğrafi mesafe gözetmeksizin İslâm coğrafyasının her alanına yaygınlaşmış, protesto gösterileri, kınama beyanatları ve boykotlar birbirini takip etmiş ve bu olayların bir sonucu olarak elliye yakın can kaybı olmuştur. Karikatür krizi etrafında genişleyen gerilimler halihazırda devam etmekte, birçok İslâm ülkesinde Danimarka malları boykot edilmekte ve dönem dönem diplomatik krizler yaşanmaktadır.¹⁴⁹

Bu olaydan yaklaşık altı ay sonra Papa XVI. Benedictus, Bilim Çevresi ve Temsilcileri ile Görüşme faaliyeti çerçevesinde 12 Eylül 2006 Salı günü Almanya Regensburg Üniversitesi'nde "İman, Akıl ve Üniversite: Hauralar ve Yansımalar" adlı bir konferans vermiştir. Papa XVI. Benedictus'un Prof. Theodore Khoury (Münster) tarafından modern neşri gerçekleştirilen ve Bizans İmparatoru II.

¹⁴⁸ Olayla ilgili ayrıntılı bir tahlil için bk. Ahmed Demirhan, *Bir Film Hollanda'yı Alt Üst Etti*, <http://yenisafak.com.tr/diziler/hollanda/index.html> (erişim tarihi, 08.08.08).

¹⁴⁹ Karikatür krizinin etkileri bu satırların yazıldığı tarih itibarıyla devam etmektedir. Olayın analizine yönelik olarak çeşitli raporlar yazılmakta, Danimarka ürünlerine bazı müslüman ülkeler tarafından boykot uygulanmakta, internet sitelerinde karikatürlerin yayımlanıp yayımlanmaması için anketler düzenlenmektedir. İfade özgürlüğü ile İslâm'ın kutsallarına hakaretin keşiştiği alanlar üzerinde devam eden tartışmalar bir süre daha devam edeceğe benzemektedir. Karikatür krizinin ortaya çıkışı, ilgili ülkelerin tutumları ve ifade özgürlüğü bağlamında Batu tarafından bir bakış için bk. Tøger Seidenfaden & Rune Engelbreth Larsen, *Karikatur-krisen. En undersøgelse af baggrund og ansvar, (The Caricature Crisis: An investigation into background and responsibilities)*, Gyldendal, 2006. Kitabın İngilizce özeti için bk. <http://www.panhumanism.com/press/press06-03.php> (erişim tarihi, 08.08.08).

Manuel Palaiologos ile Farslı bir din bilgini arasında geçen dinî tartışmayı konu alan kitaptaki bir bölümden araya mesafe koymadan yaptığı alıntı İslâm dini ve Peygamberi hakkında aynı şekilde kabul edilmesi imkânsız ithamlar ortaya koymuştur.¹⁵⁰ Yapılan alıntıda özet olarak İslâm'ın Tanrı'yı aşkın kılmakla onu yeryüzünden dışladığı, böylelikle akılla çeliştiği, akılla çeliştiği için de cihad kavramı ile şiddete bulaştığı, teolojik olarak Hz. Muhammed'in yeni hiçbir şey getirmediği, Tanrı'nın ancak kilise ile dünyaya içkin olabileceği gibi unsurlar yer almaktadır. Papa bu alıntıyı Protestanlar, liberal teologlar ve Avengelistleri (kökenciler) de eleştirdiği konferans metninin bütünlüğüne uyacak şekilde benimsemekte ve desteklemektedir. Dolayısıyla İslâm ile ilgili olarak yapılan alıntı konferans metninin küçük bir bölümünü oluşturmasına rağmen metnin bütünüyle ilişkilidir. Papa XVI. Benedictus'in anılan konferansından sonra İslâm dünyası ile Batı dünyası arasında aylarca sürecek bir gerilim süreci yaşanmış, protestolar, karşılıklı beyanat ve teolojik ithamlar birbirini takip etmiştir. Bu açıklama ve eleştiri dağarcığının içerisinde Türkiye Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun tam zamanında verdiği beyanatlar bir anda dünya medyasında karşı eleştirinin temel unsuru olarak ön plana çıkmıştır. Diyanet İşleri Başkanı Bardakoğlu İslâm ile aklın uyumsuzluğu bağlamında Papa'nın ilgili açıklamalarına teslis inancı ile aklın uyumsuzluğunu, cihad anlayışı dolayısıyla İslâm'ın şiddet içeren bir din olması yönündeki imâlara asıl şiddetin Haçlı Seferleri tarihi vakası ile Hıristiyanlığa ait olduğu, İslâm'da Tanrı'nın içkin değil aşkın olduğu ve böylelikle de İslâm'ın Tanrı'nın doğası ile uzlaşmayacak şekilde hüküm sürdüğü şeklindeki imgelere de Kilise'nin Tanrı ile insan arasına ruhanî bir otorite olarak girmekle asıl anlamıyla Tanrı'nın yeryüzüne içkin olmasını engellediği, şeklindeki argümanlarla karşı eleştirisinin mantıksal sistemini oluşturmuştu. Bardakoğlu'nun XVI. Benedictus'in ilgili konferansından hemen sonra verdiği bu beyanatlar bir anda bütün dünya medyasında karşı teolojik eleştiriler olarak ön plana çıkmıştı.¹⁵¹ Bardakoğlu benzer eleştirilerini, dünya medyasının "teolojik düello" beklentisi ile yoğun bir şekilde takip ettiği Papa XVI. Benedictus'in Türkiye gezisinin bir parçası olarak 28 Kasım 2006 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nı ziyareti sırasında yaptığı konuşmada da bürokratik bir formda sürdürmüştür.¹⁵² Ayrıca hem karikatür krizinde hem de Papa konferansı sonrası

¹⁵⁰ Papa XVI. Benticus, *Faith, Reason and the University, Memories and Reflections*, Lecture, Aula Magna of the University of Regensburg, Tuesday, 12 September 2006, <http://www.zenit.org/article-16955?l=english> (erişim tarihi, 08.08.08).

¹⁵¹ Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun ilgili beyanatının Türk ve dünya medyasındaki yankıları için bk. *Papa Krizi Raporu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dış ilişkiler Dairesi, Kurumsal Rapor, Ankara 2006, 1-298.

¹⁵² Konuşma metni için bk. <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/default.asp> (erişim tarihi, 08.08.08). Ziyaret'in dinler tarihi açısından önemi, yankıları ve sonuçlarına ilişkin yazılar için bk. *Diyanet Aylık Dergi*, sy. 193 (Ankara 2007).

gelişen olaylarda Batı dünyasından olayların lehinde ve aleyhinde sesler yükselmiştir.¹⁵³ İslâm dünyasının bütün itirazlarına ve taleplerine rağmen Vatikan gelişmelerden dolayı sadece üzüntü duyulduğunu açıklamış fakat teolojik nedenlerden dolayı resmi özür açıklaması yapamamıştır.¹⁵⁴

Papa XVI. Benedictus'in Regensburg konferansı ve akabinde meydana gelen gelişmeler Batı teolojisinde de çalışmamızın ana fikrini oluşturan geleneğin devam ettiğini hatırlatmıştır. Çünkü Thomas Aquinas (ö. 1274)'in Hz. Muhammed'e yönelik olarak yaptığı itham ve tahkirler birçok Latin şairini bu konuda geride bırakmaktadır.¹⁵⁵ Yirminci yüzyıl din felsefesinin babası olarak addedilen Richard Swinburne ise teolojik geleneğe bu konuda bir boşluk bırakmadan Hz. Muhammed'le ilgili olarak aşağıdaki cümleyi kurmaktadır:

"Örneğin, Muhammed (sık sık söylendiği gibi) Kur'an'ı yazmaktan başka hiçbir mucize göstermemiştir ve Kur'an ne kadar büyük bir eser olursa olsun, bu eseri yazmak asla açık bir şekilde sıradan insan gücünün ötesinde değildir."¹⁵⁶

5. Batı'da İslâm'la İlgili Eleştirilerin Hz. Muhammed Üzerine Yoğunlaşmasının Sebepleri

Batı'da İslâm'a yönelik eleştiri ve tahkirlerin Hz. Muhammed üzerinden yapılmasının bazı sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepleri şu şekilde sıralayabilmek mümkündür.

5.1. Teolojik olarak hıristiyan tarihsel düşüncesinde İslâm'ı herhangi bir yere oturtmak mümkün değildir ve bu da Ortaçağ boyunca reddetmeye, inkâra, nefrete dayalı olan bir tanımlamanın ve tasvirin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Batı düşüncesi İslâm'ı temel teolojik argümanları, kutsal metinlerinin içeriği, tarihsel gelişimi ve kendi düşünsel arka planı olarak herhangi bir konuma yerleştiremediği için bunun ilâhî mesajlı bir din olmadığı, Tanrı'dan gelmediği veya vahiyle ortaya çıkan bir din olmadığı düşüncesini kesin olarak kabul etmek durumunda olmuştur. Bu bağlamda İslâm'ın Tanrı ile herhangi teolojik bir bağı olamazdı. İslâm Hıristiyanlığın Tanrı'sına rağmen oluşmuş dinî bir düşünce şekliydi.

¹⁵³ Papa XVI. Benedictus'in alıntı yaptığı metindeki ithamlara yönelik olarak müslüman aydınların verdikleri teolojik bir yanıt için bk. <http://www.İslâmicamagazine.com/Online-Analysis/Open-Letter-to-His-Holiness-Pope-Benedict-XVI.html> (erişim tarihi, 08.08.08).

¹⁵⁴ <http://zenit.org/article-17024?=&english>. (erişim tarihi, 08.08.08).

¹⁵⁵ Thomas Aquinas, *Summa Contra Gentiles*, 1, 6; Fransızca'dan çeviri, s. 27. Hz. Muhammed'e hakaretlerle dolu ilgili pasajın çevirisi için bk. Bekir Karlığa, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, s. 122.

¹⁵⁶ Richard Swinburne, "Plantinga on Warrant", *Religious Studies*, 37 (2001), s.211, Pasajın çevirisi için bk. Mehmet Sait Reçper, "Watt ve İslâm Vahyi'nin Kaynağı: Eleştirel Bir Analiz", *Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu (Metinler)*, s. 196.

Batı düşüncesi İslâm'ın Tanrı ile olan bu bağı kesin bir şekilde kopardıktan sonra kendi dışında herhangi bir dinî oluşumun teolojik olarak mümkün olamayacağı anlayışını onaylamış, işte bu noktada İslâm'ı ilâhî alanla bağlantılı bir din olarak algılama tarzının yerini Hz. Muhammed tarafından oluşturulmuş bir din olarak görme eğilimi almıştır. Bu durumda Hz. Muhammed'in peygamberliğinin sahte olduğunu ispatlamak için tarihi, felsefi ve teolojik olarak ulaşabildikleri materyalleri hep bu amaca hizmet edecek şekilde yorumlamışlardır. Çünkü, onlar şayet Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olmayıp hıristiyan rahipler tarafından eğitilen kilisenin mevcut doktrinlerine karşı olan bir sapkın ve Kur'an'ın yazarı olduğunu ispat edebilecek olsalardı İslâm'ın başarısız olup çökeceğine inanıyorlardı.¹⁵⁷ Batı'da bu anlayış günümüze kadar bir fenomen olarak devam etmiştir.

Bu mânâda müslümanlar için olduğu gibi, hıristiyanlar için de kendi dinleri ve vahiyleri, Tanrı'nın insanlığa en son vahyini ve mesajını temsil etmekteydi. Bernard Lewis, müslümanların tarihsel ve kronolojik sıra dolayısıyla yahudi ve hıristiyanlara hoşgörü ile davranmasının gayet doğal olduğunu, bu durumun tersinin yahudi ve hıristiyanlar tarafından teolojik açıdan kabul edilebilir olmadığını belirtir.¹⁵⁸ Fakat müslümanların ehli kitaba saygı göstermesinin sebeplerini bu şekilde koymak kanaatimize göre mümkün görünmemektedir. Çünkü sosyolojik ve tarihsel olarak bunu kabul etmek belki tutarlı gelebilir, fakat Müslümanlıkta hoşgörünün kaynağını bizzat dinsel inançlarda ve Kur'an'da aramak daha makul görünmektedir. Çünkü tarih boyunca bu durumu tersten okumanın da bir risk alanı vardır. 'İslâm en sonra gelmiştir; o halde diğerlerine hayat hakkı tanı-mamalıdır' gibi bir gerekçe de ileri sürülebilir, bu argüman üzerine müslümanlar tarafından asırlarca uygulanabilen bir gelenek kurabilir ve diğerlerine karşı amansız bir hoş görüzlük ortaya çıkabilirdi.

5.2. Batı düşüncesinde İslâm'a yönelik saldırıların Hz. Muhammed üzerinde yoğunlaşmasının ikinci sebebini de Kur'an'ın hıristiyan ve yahudiler hakkındaki ayetleri oluşturmaktadır. Çünkü özet olarak söylemek gerekirse Kur'an bu iki kitleyi de Allah'ın yolundan dönmüş olanlar diye vasıflandırmakta, hatta teslis üzerinden Hıristiyanlığı kâfirlikle itham etmektedir. Kur'an'ın Hıristiyanlık ve Yahudilik ile ilgili ayetlerinin yorumlanmasında da bazı farklılıklar görülmektedir. Mekke döneminde Kur'an'ın müşriklerle mücadeleyi önplana çıkardığı, bu nedenle Hıristiyanlık ve Yahudiliğe hoşgörü ile baktığı, bu dinlerle ilgili eleştirilerin ve teolojik reddiyelerin Medîne döneminde oluştuğu, dolayısıyla Medîne

¹⁵⁷ Mahmut Aydın, "Bazı Çağdaş Hıristiyan Düşünürlerine Göre Hz. Muhammed'in Peygamberliği", *Diyanet İlmî Dergi* (Hz. Muhammed Özel Sayısı), s. 272.

¹⁵⁸ Bernard Lewis, *Comment l'Islâm a Découvert de L'Europe*, s.283-284, Bekir Karlığa, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri* içinde, s.283-284.

döneminde yaşanan siyasî ve sosyolojik tecrübelerin bu reddiyelerde etkin olduğu yönündeki görüşler ve bu görüşler etrafında geliştirilen argümanlar, İslâm'ın temel öğretilerini Mekke ve Medine dönemi olarak keskin bir çizgi ile bölümleyerek okumaya çalışan oryantalist ayırım ve önyargıların bir ürünü olarak temayüz etmektedir. Ayrıca, kapsamlı bir çalışma konusu olmak üzere son asırda İslâm ile Yahudilik ve Hıristiyanlık arasındaki teolojik farklılığı başta Kur'an olmak üzere İslâm'ın temel kaynaklarının genleri ile oynayarak örtmeye çalışan müslüman aydınların da iştirakçisi olduğu bazı ekollerden bahsetmek mümkündür. Bu yaklaşımlarda İslâm'ın diğer iki din ile ilişkisi açısından koyduğu normatif ilkeler, ilgili âyetlerin nüzul sebepleri gerekçe gösterilerek izafiyet alanına çekilecek şekilde yorumlanmakta ve kısmen İslâm'ın kökeni ile ilgili oryantalist iddiaları meşrulaştırmaya meyletmektedir.¹⁵⁹

Batı düşüncesi Kur'an'ı Hz. Muhammed'in bir ürünü olarak gördüğü için Kur'an'da Yahudilik ve Hıristiyanlık hakkındaki ithamlardan da bizzat Hz. Muhammed'i sorumlu tutmakta ve onun şahsiyetine yönelik hakaretlerin bir sebebi de söz konusu durum olmaktadır.

5.3. Batılıların İslâm'ın manevî değerlerine yönelik tahkirlerinde dinî alandaki terminolojik farklılık ve önyargılı yaklaşımın da önemli bir payı olduğunu söyleyebiliriz. Batılı düşünür ve teologların, İslâm dinini hıristiyan teolojisinin sınırları, terminolojisi ve argümanları doğrultusunda açıklamaya çalışması onları Hz. Muhammed'in sahte bir peygamber olduğu sonucuna götürüyordu. Bu duruma dikkat çeken Norman Daniel, bu noktada İslâm'ı anlamak isteyen hıristiyan düşünürlerin bir çıkmaza girdiklerini ve İslâm'ın Hıristiyanlık'taki konumunun aynen Hz. Muhammed'inde İslâm'da olduğu hakkındaki yanıltıcı bir kanaate sahip olduklarını ifade eder. Buna paralel olarak, nasıl ki İslâm, Hıristiyanlık'ta vahyin kendisi ise, dolayısıyla Hıristiyanlığın temeli ise, aynı şekilde Hz. Muhammed de İslâm için aynı konumdaydı.¹⁶⁰ Hz. Muhammed'in bir düzenbaz olması fikri de bu anlayıştan doğmuştu. Yani teslisin bir unsuru olarak Hz. Muhammed'in İslâm'ın konumunda olduğu anlayışı egemen olmuştu. Fakat böyle bir şey sadece İslâm'a mahsustu ve Hz. Muhammed kendisini İslâm'ın teslisteki yerine koymakla düzenbaz bir tutum takınmıştı. Bu bağlamda Hz. Muhammed İslâm gibi olmaya çalışmış sahte bir tebliğci, öteki ve yabancı olmuştur.¹⁶¹ E. Said bu duru-

¹⁵⁹ İslâm ile Yahudilik ve Hıristiyanlık arasındaki teolojik ayrımlaşmayı gözardı edecek şekilde Kur'an'daki bazı ayetleri yanlış yorumlama çabalarına eleştirel bir yaklaşım için bk. Mehmet Bayraktar, *Bir Hıristiyan Dogması, Teslis*, Ankara 2007, ss. 233-271. Örneğin Bayraktar ilk defa Louis Massignon tarafından kullanıldığını işaret ettiği ve İslâmî literatürde son dönemde yaygınlaşma eğilimi gösteren bir kavram olarak "İbrahîmî Dinler" tabirini, dinin Allah'ın olmasından dolayı İslâm teolojisi açısından çelişkili bir kavram olarak değerlendirmektedir. (s.164).

¹⁶⁰ Daniel, *a.g.e.*, s.33, Said, *a.g.e.*, s.104-105.

¹⁶¹ *a.g.e.*, s.124.

mun Ortaçağa has bir olgu ve değerlendirme olmadığını, İslâm hakkındaki benzer tutumların İslâm'ı ehemmiyetsiz bir Aryani bid'at olarak yorumlayan Duncan Black Macdonald tarafından savunulan modern anlayışla da örtüştüğünü vurgulamaktadır.¹⁶² Said'e göre, İslâm'ı araştıran şarkiyatçının bu bağlamdaki görevi sıradan Batılı bir okurun zihnindeki doğru imajını teyid etmek olmuştur.¹⁶³

5.4. Hz. Muhammed'e yönelik tahkirlerin bir diğer sebebini ise Hz. Muhammed'in ahlakî olarak düşük bir insan olarak gösterilmesi ve ispatlanması durumunda onun getirdiği mesajın da sahte ve inanılması gerekmeyen ilkeler olabileceği anlayışı ve niyetinin olduğunu söylemek mümkündür.

5.5. Aydınlanma ve metodolojik oryantalizm ile beraber Batı düşüncesi İslâm'ı kendi tarihsel gelişimi, formu ve kalıbı içerisinde açıklamaya çalışmış, dolayısıyla müslümanları kendi tanımladığı İslâm'a göre yaşamaya davet etmiştir. Dolayısıyla İslâm'ın da Hıristiyanlık'ta olduğu bir reform süreci yaşması gerektiği vurgulanmış (Örneğin Sir Seyid Ahmed Han'dan [ö. 1314/1888] günümüze kadar onlarca müslüman düşünür "İslâm'ın Martin Luther'i" olarak nitelendirilmiş), bu durum dönem dönem Kur'an ve Hz. Muhammed başta olmak üzere İslâm'ın manevî değerlerine tahkir ile sonuçlanmıştır. Müslümanların ifade özgürlüğüne yönelik bilinçleri ve gelişmişlikleri kutsallarına hakaret üzerinden ölçülmeye çalışılmıştır.

5.6. Soğuk savaş dönemiyle beraber Batı ve Doğu toplumlarında geniş halk kitlelerinin dine dönüşü ve dinlerin yeniden toplumsal ve siyasî hayatta aktif olarak yer alması, dinlerin insanlara huzur, barış ve mutluluk getirmekten ziyade savaş ve çatışma getirdiğini savunan çevreleri rahatsız etmiştir. İslâm'ın manevî değerlerine yönelik Batı'daki son tahkirlerde ve Batı'daki müslüman dernek ve camilere şiddet eğilimli İslâmofobik olaylarda söz konusu mihrakların önemli payı vardır.

5.7 İnsanlık tarihine yönveren şahsiyetler ve bilinen peygamberler arasında Hz. Muhammed sağduyu sahibi bütün doğulu ve batılı âlimlerin de kabul ettiği şekilde tarihî vesikalar, somut belgeler ve bizzat insanların şahitlikleri ile hayatı en kesin bilgilerle bilinen tek insandır. Batı dünyası ahlakî meziyetler, üstün karakter, iyi, doğru ve güzelin hayatında tecessüm etmesi açısından böylesine "örnek bir insan"dan rahatsızlık duymakta, onun hayatını şüphe, karalama, iftira ve kendi formları ile kirletmeye çalışmaktadır.

5.8. Batı'da son dönemde ortaya çıkan İslâm'ın manevî değerlerine yönelik tahkirlerin kanaatimize göre en önemli sebebini, Yahya Michot'nun da vurgula-

¹⁶² a.g.e., s.108.

¹⁶³ a.g.e., s.113.

dığı gibi müslümanların aşkın olan bir Tanrı anlayışını toplumsal hayatta hissettirmesi oluşturmaktadır. Bu durum Batı düşüncesinin aşkın ve dinsel olanla kurduğu ilişkide geçirdiği tarihsel serüven ve geldiği nokta bakımından önem arz etmektedir. Bilindiği gibi Nietzsche'nin (ö. 1900) aşkın olan Tanrı fikrinin artık Batı toplumlarında ve düşüncesinde öldüğünü tespit etmesi Batı ve İslâm ilişkisinde tarihsel bir dönüşüm olarak önemli bir işlev görmektedir. Şu halde Avrupa'nın ve diğer Batı ülkelerinin kalbinde yerleşmiş milyonlarca müslümanın buradaki insanlara karşı yaşayan ve varolan bir Allah'a şahitlik etme görevini taşıdıklarını düşündüğümüzde ortaya çelişkili ve Batı hayat tarzının kabullene-meyeceği bir manzara çıkmaktadır. Batı toplumu ve düşüncesi böyle bir manzara-dan rahatsızlık duymakta, dolayısıyla bu manzaranın kutsallarını tahkir, aşağı-lama, küçümseme yoluna gitmekte, ahlakî ve evrensel değerler açısından bu manzarayı yıkmak için farklı bir konsept inşa etmeye çalışmaktadır.¹⁶⁴ Bir bakıma İslâmofobyanın da söz konusu unsurun bir sonucu olarak üretildiğini söyleyebil-mek mümkündür.

Günümüz Batı dünyasında müslümanlara yönelik olarak İslâm ve korku keli-melerini yan yana yazarak oluşturulan İslâmofobyaya başlığı altındaki yeni İslâm imajı, aynı güvenlik gerekçeleriyle Ortaçağ Latin dünyasında oluşturulan İslâm imajını hatırlatmaktadır. Ortaçağ Latin dünyasında büyük oranda İslâm hakkın-daki yanlış, eksik ve çarpık bilgiler, ayrıca İslâm'ın yeryüzünde hızla yayılması böyle bir imaj oluşturmaya sebebiyet verirken günümüzdeki olguya ise bilgiye ulaşmak konusunda bir engel olmamasına rağmen özellikle iletişim mekanizmalarının farklı amaçlarla kullanılmasıyla İslâm hakkında oluşturulan bilgi kirlenme-sinin sebep olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü nasıl ki X. yüzyıldan itibaren Latin Ortaçağ'ının ürettiği İslâm ve Hz. Muhammed imajı Batı dünyasında uzun yüzyıllar yaygınlaştırıldıysa,¹⁶⁵ bugün aynı mahiyette küresel terör imaları ve İslâmofobyaya çerçevesinde korku psikolojisine dayalı yeni bir İslâm imajı üretilmek istenmektedir. Edward Said'in 1990'lı yıllarda da işaret ettiği gibi son dönemde Batı dünyasında kullanılan **İslâm** terimi basit bir anlam taşıyormuş gibi görünme-sine karşın, milyonlarca Müslüman, İslâmî hayat tarzları, İslâm kaynakları, İslâm

¹⁶⁴ Yahya Jean Michot, "İslâm ve Şiddet, Terörizmle Öfkellik Arasında", *İslâm ve Demokrasi, Sempozyum Metinleri*, İstanbul 1998, s. 228.

¹⁶⁵ İslâmofobyayı dünya genelinde yaygınlaştırma çabalarının Batı medeniyetinin hinterlandının dışında etkin olmadığını, diğer medeniyetlerin bu konseptte şüpheli bir şekilde baktıklarını söyleyebiliriz. Örneğin 1990'lı yıllarda Latin Amerika'da müslümanlar tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen bazı terör olaylarından sonra Arjantin, Brezilya ve Uruguay gibi ülkeler İslâm ve Müslümanlar hakkında önyargısız bir şekilde bilgi sahibi olma çabasına girmişler, bu durum Latin Amerika'nın İslâm medeniyetine olumlu bir şekilde bakmasına sebep olmuş ve 2000'li yıllarda İslâm ülkeleri ile Güney Amerika'daki ülkelerin ikili yakınlaşmalarını beraberinde getirmiştir. bk. Susana Mangana, *Abstract, South America: The Unknown West, Opportunities for Dialog and Alternatives for Relations among Civilitions*, Uluslararası İslâmofobyaya Konferansı, İstanbul 2007.

kültür ve medeniyetine mütekalibiyetten ziyade düzmece bir tasarım, 'öteki' ve ideolojik bir etiket olarak işlev görmektedir.¹⁶⁶ Üretilmeye çalışılan söz konusu yeni İslâm imajı, bütün insanlığın kurtuluşu için gönderilen İslâm'ın makul teolojik öğretisinin, maddî ve manevî alanı dengelemiş hayat tarzının, adalet, barış ve esenliği esas alan ilkelerinin zihinlerde kirletilmesine, karmaşıklaştırılmasına ve gözden kaçırılmasına sebep olmaktadır. Böylesine bir atmosferde müslümanlara önemli görevler düşmektedir.

6. İslâm'a Yönelik Eleştirilerde Müslümanlardan Kaynaklanan Sebepler

Son dönemlerde İslâm ve Batı arasında nüfuz eden siyaset ve askerî gelişmeler bazı müslüman gençleri legal olmayan ve evrensel değerlerle uzlaşmayan çeşitli faaliyetlerin içerisine itebilmektedir. Özellikle bütün dünya tarafından terör vakası olarak nitelendirilebilecek bazı olaylara müslüman gençlerin iştirak etmesi veya olayların bazı mihraklar tarafından bu şekilde kurgulanması İslâm ile ilgili olarak oluşturulan korku psikolojine katkı sunmuştur. Batı ülkelerinde yaşayan müslüman gençlerin işsizlik, gettoların getirdiği dışlanmışlık psikolojisi, Batılı akranları gibi iyi bir eğitim alamama, mesleğini icra edememe gibi sebeplerle legal olmayan faaliyetlere ve suç unsuru taşıyan fiillere yönelebildiği görülmektedir. Bu durum medya aracılığı ile bütün Batı kamuoyuna ve her alana yayılmaya çalışılmıştır. Batı medyası son dönemde dünya genelinde yaşanan terör olaylarını Batılı insanların apartmanlarında, mahallelerinde ve şehirlerinde normal ve legal bir şekilde yaşayan bütün müslümanlarla ilişkilendirebilecek bir yöntem ve tarzda sunmuştur. Bu durum müslümanların karıştığı söylenen terör olaylarının yerelleşerek, Batı ülkeleri başta olmak üzere azınlık halinde yaşadıkları dünyadaki bütün müslümanlar hakkında yaygın bir endişenin oluşturulmasına mahal vermiştir. Tasvir ettiğimiz yeni süreçte İslâm ve müslümanlar tarihi olgulara da denk düşen ontolojik bir "öteki" haline getirilmiştir. Böyle bir ortamda müslümanlar da kendilerini savunmacı bir anlayış içerisinde yaşamaya mahkum etmişler, karşılıklı bir korku beslenmesi söz konusu olmuştur. Çünkü bu mantığa göre küresel terörü gerçekleştirenler müslümanlardır; ancak hangisinin bu tür bir olaya iştirak edip etmeyeceği bilinmemektedir.¹⁶⁷ Dolayısıyla bütün müslümanlar şüpheli bir duruma düşmektedir.

Bunun doğal bir sonucu olarak bazı Batı ülkelerinde başörtülü kadınların bazı mekanlara girişinde kısıtlamalar getirilmekte, müslümanlara şehir merkezinde kiralık ev verilmemekte, bazı işlere girmek için müslümanlar aleyhine ayrımcılık yapılmakta, müslüman çocuklar bazı okullara alınmamakta, çocukların din ve

¹⁶⁶ Edward Said, *Haberlerin Ağında İslâm*, s. 52.

¹⁶⁷ Hasan Karaca, *11 Eylül Sonrası Müslümanlara Saldırıların Konusunda Temel Mülâhazalar ve Saldırı Örnekleri*, Taslak Metin, Diyarîet İşleri Başkanlığı Kurumsal Raporu, Ankara 2005, s. 4

ana dili eğitimi ve öğretimi konusunda devlet sonuna kadar etkin olmak istemektedir.¹⁶⁸ Anılan türden bazı terör olayları sonrasında Batı ülkelerindeki camiler, Müslümanlara ait dernek ve sivil toplum kuruluşları şiddet içerikli İslâmfobik olaylara maruz kalmakta ve sokakta müslümanlara yönelik olarak şakayla karışık sözlü ve fiili saldırılar gerçekleştirilmektedir.¹⁶⁹ Böylesine ayrımcı bir süreçten ise sanılanın aksine Batı ülkelerine göç etmiş birinci ve ikinci kuşak orta yaş veya üstü Müslüman nüfus değil, önceki kuşaklara göre daha fazla entegre olmuş, ilgili ülkenin dilini çok iyi bilen, Batılı akranları ile meslek ve eğitim konusunda eşit bir düzeyde bulunan üçüncü ve dördüncü kuşak müslüman gençler olumsuz etkilenmekte ve tecrid müeyyideleri bu kuşaklara uygulanmaktadır. Bu sürecin ters etkisi ise bazen müslümanları anlamsız tepkilere yöneltmekte, örneğin en basit bir bürokratik işlemde müslümanlar Batılı yetkilileri ayrımcılık yapmakla itham edebilmektedirler.

Andığımız gerekçelerle Batı devletleri ülkelerindeki müslümanların daha fazla entegre olmasını istemekte ve bu bağlamda çeşitli programları devreye sokmaya çalışmakta, İslâmfobya'yı bilinçli bir şekilde daha fazla entegrasyon ve asimilasyon için bir araç olarak kullanmaktadır.

Sonuç

İslâm'la karşılaştığı tarihten günümüze değin Batı dünyası kendi düşünce formları, algı çerçevesi, önyargıları, tarihsel koşulları ve yerel niteliklerini merkeze alarak, olduğundan farklı bir İslâm imajı üretmiştir. Batı medeniyetinin "ben" algısı ve idraki, tarihsel süreç içerisinde dönem dönem bölümlenmeye, kırılmalara ve kesintiye uğramakla beraber günümüze kadar geldiği şekliyle İslâm'ı karşı durduğu ontolojik bir "öteki" olarak vasıflandırmıştır. Bu durum başta Hz. Muhammed olmak üzere müslümanların manevî değerlerini tahkir ve aşağılamayı beraberinde getirmiştir. Ayrıca Batı dünyasında özellikle Rönesans öncesi ve sonrası asırlarda ortaya çıkan İslâm kültür ve medeniyetine yönelik hayranlık, Batı medeniyetine müslümanların yaptıkları doğrudan ve dolaylı katkılar, ana çizgi itibarıyla bu dinin manevî değerlerine, kutsal kitabına ve peygamberine herhangi bir olumlu bakış açısı ile sonuçlanmamıştır. Örneğin Thomas Aquinas'ın başyapıtında İbn Sînâ ve İbn Rüşd'e yüzlerce atıf yapmasına rağmen Hz. Muhammed hakkında sarfettiği sözler derin bir çelişkiyi oluşturmaktadır.

Buna karşın müslümanlar Yahudilik ve Hıristiyanlık başta olmak üzere tarih-

¹⁶⁸ Tufyal Choudhury ve diğerleri, *Perceptions of Discrimination an Islamophobia, Voices from members of Muslim communities in the European Union*, European Monitoring Centre on Racism an Xenophobia(EUMC), 2006, s.50, 56-60.

¹⁶⁹ *The Impact of 7 July 2005 London Bomb Attacks on Muslim Communities in The EU*, European Monitoring Centre on Racism an Xenophobia(EUMC). November 2005, s. 13-16.

lerinin hiçbir döneminde, istisnalar dışında tutulmak şartıyla hiçbir dinin kutsallığını tahkir, aşağılama ve rencide edici tavırlar içinde olmamışlardır.

Batı dünyasında İslâm, ifade özgürlüğünün çekirdek bir "ide" olarak henüz isminin dahi olmadığı Ortaçağ'da evliliğin teşvik edilmesi, ruhban sınıfının olmaması ve cihad gibi ilkeleri nedeniyle teolojik olarak güçlü olmayan, Tanrı'nın doğasına aykırı eylemlerde bulunacak kadar dünyevî olan bir din olarak algılanırken, Aydınlanma'dan günümüze geldiği şekliyle Tanrısal ve aşkın olandan kopamayan böylelikle modern kazanımlar ve evrensel değerler açısından yeterince dünyevî olmayan bir din olarak takdim edilmekte, keza Ernest Renan'dan beri (ö. 1892) müslümanlar, Batı'nın tanımladığı İslâm'ı yaşamaya davet edilmektedir. Her iki itham türü de zaman zaman kendisini haklı çıkarabilmek için İslâm'ın kutsal ve manevî değerlerini tahkir ve onları aşağılama yolunu seçmektedir.

Anılan geleneklerin dışında kalarak Batı dünyasında ender de olsa bazı filozof, şâir, sanatçı ve düşünürler İslâm ve Hz. Muhammed hakkında olumlu kanaatlere sahip olmuşlar, onları takdir etmişler ve onlara hayranlık duymuşlardır. Fakat bu durum Batı düşüncesinde genel imaja etkileri bakımından istisnaî bir yerde durmaktadır. Bayle ve Comte örneğinde de gördüğümüz gibi bu sınıfın yakındığı bir konu vardır; Katolik önyargılardan kurtularak öncelikle Kur'an olmak üzere İslâm'ı ve Hz. Muhammed'i tanımak için İslâm kaynaklarına doğru dan ulaşmamak.

İslâm'ın manevî değerlerine yönelik tahkirler modern dönemlere kadar Müslümanlar tarafından görmezlikten gelinmiştir. Fakat iletişim mekanizmalarının gelişmesi, Batı ülkelerinde müslümanların yoğun olarak yaşaması ve küreselleşmenin getirdiği imkânlar bu tür tahkir ve rencide edici faaliyetleri görünür kılmakta, bir anda coğrafi mesafe gözetmeksizin iki dünyayı karşı karşıya getiren uluslararası krizlere dönüşebilmektedir.

Bu süreçte bazı Batı ülkeleri söz konusu faaliyetleri ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirerek müslümanların ifade özgürlüğünü bu tür tavırları da kapsayacak şekilde içselleştirmeleri ve özümsemeleri gerektiğini savunmaktadır. Buna karşın müslümanlar ise kutsallarına ve manevî değerlerine yönelik bu tür tahkir ve rencide edici tavırların ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesinin mümkün olamayacağını beyan etmekte, dinî inançlarına yönelik tahkir, aşağılama ve saldırıların uluslararası hukukça engellenmesini talep etmektedirler.

Bu makalede ana çizgi itibariyle genel bir okumaya tabi tutulan Batı dünyasında Hz. Muhammed ve onun şahsında İslâm imajı, tahkir, aşağılama ve rencide edici faaliyetleri de bünyesinde barındırarak, bir şekilde devam edeceğe benzetilmektedir. Bu tür tahkirler her an yeni bir kitap, film, tiyatro, karikatür, siyasî

söylem, köşe yazısı, akademik platform ve televizyon konuşmasının konusunu oluşturabilecektir. Örneğin bu satırların yazıldığı günlerde gazeteler ABD'li yazar Sherry Jones'in Hz. Muhammed'in Hz. Aişe ile evliliğini mahremiyet gözetmeksizin anlatan yeni bir kitap yazdığını, kitabın daha basılmadan büyük tartışmalara neden olduğunu ve önceki krizlerde olduğu gibi yeni bir öfke dalgasının ateşlenmesinden endişe edildiğini yazıyorlardı.

Batı dünyası ve düşüncesinin içersinde bulunduğu bu kısır döngü (fâsîd daire) ve totolojik önyargı İslâm ve Batı ilişkisinde yeni krizlere mahal verecek nâzîk bir problem olarak önümüzde durmakta, ayrıca özellikle Batı ülkelerinde yaşayan Müslümanlar açısından siyasî ve sosyolojik bazı gerilimlerin ve bunun akabinde bazı sonuçlarının yaşanabileceği bilfiil bir risk haritası oluşturmaktadır. Müslümanların bu tür krizleri bir taraftan müslüman vakarına yakışır şekilde tarihsel bir tecrübe ile "görmezlikten gelme" tutumlarını sürdürerek; yerelleştirme ve ideolojileştirme eğilimlerine rağbet etmeksizin şiddete başvurmadan karşılamaları diğer yandan ise başta son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere inanç ve manevî değerlerinin haklarını savunmak için hukukî, bürokratik ve siyasî temsil kanallarını önceleyip, bu alanlara katkı yaparak, uluslararası platformları bu konuda hukukî düzenleme yapmaya ikna etmeleri en makul seçenekler olarak karşımızda durmaktadır.